

ÇAY HASADINDA ULUSLARARASI İŞGÜCÜ GÖÇÜ: PANDEMİ ÖNCESİ ARTVIN İLİ ÖRNEĞİ^(*)(**)

(***)**Hasan ASLAN**

ÖZ

Mevsimlik işgücü göçü, özellikle sınır bölgelerinde ulus devlet sınırlarını aşan boyutlara ulaşabilmektedir. Gürcistan'dan Türkiye'ye çay hasadı için göç eden işgücü bu göç türüne bir örnektir. Mevsimlik Gürcü işgücü göçünün karakteristik özellikleri çoğunlukla düzensiz, döngüsel ve geçici olmasıdır. Bu araştırmanın amacı, sınır bölgesinde neden ve ne zamandır yabancı mevsimlik işgücüne ihtiyaç duyulduğunu saptamaktır. Araştırma amacına ulaşmak için on çay üreticisi (işveren) ve dokuz Gürcü çay işçisi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Hopa'da yapılan bu görüşmeler dışında Hopa, Kemalpaşa ve Arhavi'de işçilerin evleri, toplanma yerleri ve çay tarlalarında gözlemler yapılmıştır. Bulgular, çay üreticilerinin ekonomik refah artışıyla birlikte çay hasadında işgücü talep etmesi ve SSCB'nin dağılmasından sonra Gürcistan'da yaşanan ekonomik sorunlara bağlı olarak mevsimlik işgücü

arzının artmasının birbirine sıkı şekilde bağlı olduğu yönündedir. Buna rağmen Gürcü işçiler, işgücü piyasasına yasal olarak girmemekte/ girememekte ve düzensiz göçmen olarak istihdam edilmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Mevsimlik Gürcü İşgücü Göçü, Çay Hasadı, Artvin.

INTERNATIONAL LABOR MIGRATION IN THE TEA HARVEST: THE CASE OF ARTVIN BEFORE THE PANDEMIC

ABSTRACT

Seasonal labor migration can reach dimensions transcending the boundaries of nation state, especially in border regions. The labor migration from Georgia to Turkey for the tea harvest is an example of this migration type. The characteristic features of seasonal Georgian labor migration are often being irregular, circular and temporary. The purpose of this study is to determine why and

^(*)*Makalenin Geliş Tarihi* / 19.10.2021 - *Makalenin Kabul Tarihi* / 03.11.2021 - *Makalenin Türü* / Araştırma

^(**)Bu çalışma Uluslararası Mevsimlik Tarım Göçü (2018) adlı tezden üretilmiştir.

^(***)*Öğr. Gör.* / Bartın Üniversitesi, Bartın Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Sosyal Güvenlik Programı, haslan@bartin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3935-4124.

when the foreign seasonal workforce is needed in the border region. In-depth interviews were conducted with ten tea garden owners (employers) and nine Georgian tea workers to achieve the purpose of the study. Apart from these interviews held in Hopa, observations were made in the houses of the workers, meeting places of the workers and tea fields in Hopa, Kemalpaşa and Arhavi. Findings suggest that tea producers are firmly depended on to the demand for labor in tea harvest with the increase in economic prosperity and the increase in seasonal labor supply due to economic problems in Georgia after the collapse of the USSR. Nevertheless, Georgian workers don't/can't legally enter the labor market and are employed as irregular migrants.

Keywords: International Agricultural Migration of Georgian Labour, Tea Harvest, Artvin.

GİRİŞ

Küreselleşen dünya düzeninde ulus devlet sınırları dışına yönelen göç hareketleri; düzensiz göç, düzenli göç ve döngüsel göç gibi kavramlarla literatürde yerini almaktadır. Bununla birlikte sınır bölgelerinin kendine has dinamikleri dolayısıyla buralarda yaşayan sınır insanları açısından kimi durumlarda karşı taraftaki fırsatlar çekici gelebilmektedir. Başta göçmene yabancı olan karşı taraf veya sıkça kullanılan tabirle "karşısı", yaratılan imkânlar

sayesinde artık bir çeşit yeni mesken halini alabilmektedir.

Bu çalışmada, 1990'ların başında tek kutuplu bir dünya düzeyine geçilmesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla bağımsızlığını kazanmış olan Gürcistan'dan Türkiye'nin sınır ili olan Artvin'e çay hasadında çalışmaya gelen yabancı işgücünün göç hareketi ele alınmaktadır. Gürcistan'dan Türkiye'ye turist vizesiyle giriş yapan bu uluslararası göçmenler, çalışma izni olmaksızın istihdam edildikleri için düzensiz göçün öznesi konumunda bulunmaktadır. Aynı zamanda bu göç, işçinin amacı doğrultusunda niteliği itibarıyla mevsimlik, günübirlik veya dönemlik olabilirken yıl içinde ve/veya takip eden yıllarda sürekli tekrarlanması dolayısıyla döngüsel bir boyuta da sahiptir.

Bu çalışma, içgöçün kaynağı olan Artvin'de çay işçiliğine neden ihtiyaç duyulduğu ve Gürcü işgücünün bu ikame rolünün ne düzeyde olduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır. Artvin'de mevsimlik çay işinde yabancı işgücüne olan ihtiyacın iki taraf ülke vatandaşlarının birbirini besleyen, karşılıklı bir ekonomik bağımlılık içinde olması araştırmanın temel savıdır. Bu iki taraflı bağımlılık, Gürcistan açısından SSCB sonrası ekonomik toparlanmanın tam manasıyla gerçekleşmemiş olması, yüksek işsizlik, düşük ücret düzeyi, tarımın işgücü piyasasındaki göreceli üstünlüğü; Türkiye açısından ise

bölgenin içgöçle nüfus kaybetmesi, miras paylaşımı dolayısıyla çaylık arazilerin bölünmesi, nüfusun yaşlanması ve özellikle çay hasadının bölgede ikincil geçim kaynağı haline gelmesine rağmen yeşil altından vazgeçilememesi gibi unsurlara dayanmaktadır.

Gürcü çay işçileri ve yerli çay üreticilerinin (işverenler) gözünden; çay üretiminde etkin rolü bulunan göçmen işgücünün koşullarını irdeleyip politika önerisi üretmeyi hedefleyen çalışmada, mülakat ve gözlem tekniklerinin kullanıldığı nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma, Artvin ilinde çay hasadının yapıldığı Hopa, Kemalpaşa, Borçka ve Arhavi ilçelerinde gerçekleştirilmiş olup işverenler ile Gürcü mevsimlik işçiler araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Araştırmada yalnızca çay işçiliğine odaklanılmış olup bölgede sıklıkla görülen inşaat, boyama, eşya taşıma, ev temizliği, vb. işler kapsama alınmamıştır. Çay işçiliği 3-4 aylık süreç içerisinde tamamlanırken diğer işler yıl boyu devam etmektedir.

Gürcü işgücünün Türkiye'ye yönelen göçüne dair var olan literatürün önemli bir bölümü büyükşehirlerde ev hizmetlerinde çalışan kadın işgücüne yönelik iken mevsimlik işgücüne dair çalışmalar da çoğunlukla ya iç göçmenler ya da Suriyeli göçmenler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sınırdaki Gürcü göçüne dair çalışmalar ise büyük çoğunlukla fındık işçiliğine veya günübir-

lik işçilerin geneline yönelik olmuş, çay işçileri literatürde kendilerine yeterince yer bulamamışlardır. Literatürde bu çalışmaya ışık tutacak öncü çalışmaların eksikliği önemli bir araştırma kısıtı olsa da bu araştırmayla alandaki boşlukların bir nebze de olsa doldurabileceği umut edilmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Gürcü göçmenlerin Türkiye'deki istihdam biçimlerine ve bu çalışma biçimlerinin sebeplerine odaklanan çalışmalara kısaca değinilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde, çay hasadında Gürcü işgücü istihdamına yönelik yapılan çalışmalara yönelik literatür ele alınmaktadır. Çalışmanın son bölümünde araştırmanın amacı, yöntemi ve bulgularıyla birlikte araştırmanın yapıldığı Artvin ilinin konu açısından önemi ele alınmaktadır. Araştırma bulguları Gürcü işgücünün Türkiye'nin başta Doğu Karadeniz Bölgesi olmak üzere çeşitli bölgelerine düzensiz ve döngüsel göçmen olarak başta mevsimlik işlerde çalışmak amacıyla girdiğini ve uzun sürelerdir yaşanan bu göçün süregelenleşmesi ve sıradanlaşması dolayısıyla Artvin işgücü piyasasının ayrılmaz bir parçası olarak görülmekte olduklarını göstermektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise araştırma bulgularının değerlendirilmesinin ardından göç hareketleri *de facto* düzenli *de jure* düzensiz olan Gürcü mevsimlik işgücünün Türkiye'de istihdam

edilmelerinin üçlü kazanım senaryolarıyla desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir.

1. GÜRCÜ GÖÇMENLERİN TÜRKİYE'DE ÇALIŞMA NEDENLERİ VE BİÇİMLERİ

Türkiye ve Gürcistan arasında sorunsuz bir siyasi tarih bulunmazdır. SSCB'nin dağılmasının ardından 1991'de kurulan Ermenistan ve Azerbaycan gibi (Salomoni, 2013: 345) Gürcistan'ın da bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden birisi olan Türkiye, aynı zamanda Gürcü vatandaşların çoğunun hayatlarında ilk kez gördükleri yabancı ülkedir. Türkiye, Gürcistan için AB'ye açılan bir köprü niteliği de taşımaktadır ve Gürcistan'ın en büyük ticaret ortağı unvanını Rusya'dan devralmış; uyguladığı liberal vize politikası dolayısıyla Gürcü ziyaretçiler ve işgücü açısından çekim merkezi olmuştur (Chkhikvadze, 2011: 2).

Gürcistan ile Türkiye arasında sınır kapısının 1988'de yeniden açılması, her iki tarafta da o güne kadar görülmemiş bir hareketliliğe yol açmış; insanlar çeşitli nedenlerle, ellerindeki eşyaları Hopa'ya gelip "Rus pazarlarında" bavul ticaretiyle satmıştır. Ardından eğlence sektörüyle devam edecek yeni bir ekonomik yaşam hem Hopalılar hem de sınırın diğer tarafından gelenler açısından başlamıştır (Akyüz, 2013). Yeni kurulan Gürcistan Cumhuriyeti'nin başına 1992'de Eduard Şevardnadze'nin gelişiyle birlikte Rusya'nın

ülkeyi (Abazya ayrılık hareketleri) bölücü tutumu, siyasi karmaşa ortamında düzenin sağlanamaması, merkezi sosyalist ekonominin çöküşüyle yaşanan buhran Sarp Sınır Kapısı'ndan yoğun şekilde Gürcü tüccarların girişine sebep olmuştur (Beller-Hann ve Hann, 2012: 127).

Sınır kapısının açılmasından sonra yaşanan ticaret akışının zamanla göçmen işçiliği için de etkili olduğu söylenebilir. Bunun kimi sebepleri bulunmaktadır. Sadunashvili'nin (2016) 1990-2012 arasında Türkiye'ye göç eden İstanbul'daki 20 katılımcıyla gerçekleştirdiği araştırmada eski göçmenlerin, yeni göçmenlere iş ve konaklayacak yer bulmada önemli -hatta vazgeçilemez düzeyde- etkileri olduğu tespit edilmiştir. Göçün temel sebebinin işsizlik olmasıyla birlikte, liberal sınır politikasının göç hedefinin seçiminde kolaylaştırıcı bir etkisi olduğu belirtilmiştir.

Hofmann (2015) ise Gürcistan'ın Rusya ile ilgili olan politik gelişmelerine göre göç süreçlerini değerlendirmiştir. Çalışmaya göre göçmenlerin en temel göç sebebinin iş bulmak olduğu, ancak kalıcı bir göçü değil, geçici bir göçü hedefledikleri tespit edilmiştir. Kadın işgücünün hedef ülkeleri daha çok "Yunanistan/Türkiye" ve "Batı Avrupa"dır. Anket verilerinin 2006-2008'i içeren son dönemine bakıldığında tüm göçmenler arasında erkeklerin yüzde 52,70'i, kadınlarınsa yüzde 46,96'sı Yunanistan/Türkiye grubuna yönelmiş-

tir. Göç nedenlerine bakıldığında ise tüm dönemlerde Yunanistan/Türkiye grubunu tercih eden erkeklerin yüzde 89,19'u ve kadınlarına yüzde 87,83'ü çalışmak amacıyla bu ülkeleri tercih ettiği ölçülmüştür. Bulgular hem kadınlar hem de erkekler için bu iki ülkeye yönelen göçün ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Bunun sebebi Rusya'ya erişimin zorlaşmasıyla Türkiye ve Sovyet sonrası ülkelere (özellikle Ukrayna ve Azerbaycan'a) erişimin kolaylaşmasıdır. Öte yandan Türkiye/Yunanistan görece ileri yaştaki kadınlar için cazipken Batı Avrupa ülkeleri daha gençler için caziptir.

Gürcü göçmenler Türkiye'de çeşitli sektörlerde istihdam edilmektedir. Yapılan araştırmalara göre Gürcü göçmen işçilerin Türkiye'de inşaat işleri, başta çay ve fındık olmak üzere tarım ve ormancılık işleri, küçük girişimcilik ve pazarcılık faaliyetleri, fuhuş ve eğlence sektörü, ev hizmetleri ve yaşlı ve çocuk bakım işleri, imalat sektörü gibi alanlarda çalıştıkları bilinmektedir (Pelek, 2010; Ulukan ve Ulukan, 2011a; Ulukan ve Ulukan, 2011b; Karaman ve Yılmaz, 2011; Fair Labour Association, 2012; Salomoni, 2013; Vanore ve Siegel, 2015; Özbey, 2016; Sadunashvili, 2016; Kalkınma Atölyesi, 2016; Toktaş ve Nihat, 2017; Kalkınma Atölyesi, 2020). Bu araştırmanın saha ayağının gerçekleştirildiği Hopa ve Kemalpaşa ilçelerindeki gözlemler ışığında inşaat ve mevsimlik tarım işlerinde erkek göçmenlerin; ev hiz-

metleri, yaşlı-çocuk bakım hizmetleri ve küçük girişimcilik veya bunların yanında çalışma ile pazarcılık faaliyetlerinde ise kadın göçmenlerin egemen olduğu görülmektedir. Hepsinin ortak özelliği ise bölge için vazgeçilmez olmalarına rağmen düzensiz göçmen niteliği taşımalarıdır. Bu çalışma biçimleri Karadeniz Bölgesinde girift bir yapıya sahiptir. Örneğin Ulukan ve Ulukan'ın (2011a) çalışmasında; Gürcü tarım işçisinin, Türkçe bildiği için tezgâhtarlık yaptığı, oradaki işlerin durgunlaşmasıyla beraber inşaatta çalıştığı ve çay sezonu tekrar geldiğinde hasada gittiği bulgulanmıştır.

2. ÇAY HASADINDA GÜRCÜ İŞ-GÜCÜ İSTİHDAMI

Resmi istatistiklere göre, Gürcistan, Sovyet sonrası ülkelerdeki ortalama seviyeden üç kat daha fazla hiperenflasyona sahip olsa da bu durgunluk işsizlik seviyesini önemli ölçüde etkilememiştir. Bu durum, tarım sektörüne kayan işgücüyü açıklanmıştır. Nitekim 1990'da tarımdaki istihdamın payı yüzde 26 iken, 2003'te bu oran yüzde 51'e yükselmiştir. Böyle bir artışın başlıca nedeni, tarımda serbest meslek sahibi olarak otomatik olarak kayıt altına alınan yüz binlerce aileye küçük arazi parselleri (1.25 ha'ya kadar) kazandıran toprak reformudur. Gerçekte, mekanizasyon eksikliği, tarımsal üretim için gübre, tohum ve diğer materyallerin olmayışı, krediye erişememe ve küçük arazile-

rin ağırlıklı olarak geçimlik olması nedeniyle bu topraklarda çiftçilerin çoğunluğu kendi ülkelerinden yeterli gelir elde edememiştir. Sonuç olarak, çoğu Gürcü, tarım faaliyetlerinden vazgeçip işsiz nüfusa "katılmıŖ", diğerkleri ise ülkeden göçmeyi tercih etmiştir (Salukvadze ve Meladze, 2014: 162). Öte yandan Rusya'nın Gürcistan'dan çay ithalatını durdurması, dolaylı olarak, Gürcülerin çay tarlalarını terk etmelerine zorlamış ve Türkiye'de bulunan çay tarlalarına sezonluk tarım işçisi olarak göç etmelerine sebep olmuştur (Salomoni, 2013: 356).

Sarp Sınır Kapısı'nın açıldığı 1990'lı yıllardan bu yana özellikle Doğu Karadeniz'in iki önemli tarım ürünü olan çay ve fındığın hasadına mevsimlik olarak gelen Gürcü işçilerin varlığı kabul edilmektedir. Bu işçiler, çalışkan, temiz ve ucuz işgücü olarak bilinmektedir. Ucuz işgücü olmalarının sebebi çalışma izinlerinin bulunmamasıyla ilgili olup bu durum işçileri aynı zamanda işverene bağımlı kılmaktadır (Ulukan ve Ulukan, 2011a).

Mevsimlik tarım işlerinde çalışan Gürcü sayısına ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bunun sebebi çalışanların çalışma izni olmaksızın, çoğunlukla da yasal ikamet sürelerine uyararak çalışıldığı için resmi verilere yansımamasıdır. Ulukan ve Ulukan'ın (2011b) belirttiği gibi özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde Sarp Sınır Kapısından giren Gürcüler, çay ve fındık tarımında

dikkat çekici düzeylerde istihdam edilmektedir. Yapılan çalışmalar Gürcü göçmen işçilerin özellikle çay sektöründe egemen işgücünü oluşturduklarını, görece sınıra daha uzak illerdeki fındık sektöründe ise mevsimlik gezici yerli işçilerin ardından ikincil işgücünü oluşturduklarını göstermektedir.

Hasadı; zararlı otlardan temizlenmesi, gübrenmesi, yapraklarının çuvalara toplanması ve çuvaların araçlara taşınıp bu araçlardan fabrikaya indirilmesi işlemleriyle tamamlanan çay, Hopa/Kemalpaşa'dan başlayarak Trabzon'un doğu bölgelerine kadar özellikle tüm sahil şeridinde hakim olan bir tarım ürünüdür. Öte yandan olgunluk aşamasını hemen atlatan bir bitki olarak hızlıca bozulmaya başlamakta ve dolayısıyla zamanı geldiğinde hasat edilmediği takdirde verim ve kalite kaybı yaşamaktadır. Ayrıca toplanan yaş çay, çay alım yerine (ya da doğrudan fabrikaya) hemen veya aynı gün içerisinde götürülmediği takdirde de içinde toplandığı çuval veya bez kaplarda beklerken yine verim ve kalite kaybetmektedir.

Bu araştırmadaki görüşmelerin ve gözlemlerin yapıldığı Hopa ilçesinin 1951 yılında çay dikim sahasına alınmasının ardından çay tarımının önemli bir gelişme göstermesi, ilçede açılan fabrikalarla doğrudan ilişkilidir. 1964'de Hopa'da, 1976'da ise Kemalpaşa'da faaliyete geçen çay fabrikaları; üreticiler açısından çayın pazarlanmasını çok daha kolay hale

getirmiş; aynı zamanda bölge ekonomisini kalkındırmış ve fabrikalarda istihdam yaratılmasını sağlamıştır. 1988'de açılan Sarp Sınır Kapısı ise ekonomik gelişmeyi hızlandırmıştır (Akyüz, 2016: 145-146).

2015 yılı sonu itibariyle Doğu Karadeniz bölgesindeki 767 bin dekar çaylık arazide 209.084 üretici, çay tarımı ile uğraşmaktadır. Bunların yaklaşık yüzde 77'si 0-1 dekar ve 1-5 dekar arasında çaylığa sahip olanlardan; yüzde 20'si 5-10 dekar; yüzde 3'ü ise 10 dekardan fazla çaylığa sahip üreticidir (Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR) 2016: 26). Bu veriler yalnızca büyük işverenlerin değil, küçük ve orta ölçekte üretim yapan büyük miktardaki çaylığa sahip olan bölgedeki nüfus için önemli bir ekonomik faaliyet olduğunu göstermektedir.

Doğu Karadeniz'deki bölge sanyisinin neredeyse tamamını elinde tutan çay, bölgenin temel geçim ve istihdam kaynaklarının en başında gelmektedir (Ataseven, Gül, Top, Yavuz, Ataseven ve Canık, 2014: 224). Doğu Karadeniz'de yaşanan toplumsal dönüşüm ile çay üretim sürecinde ve bu süreçte kullanılan emekte önemli değişimler gerçekleşmiştir. Çay üretiminin hane gelirleri içerisindeki azalan payı, bölge illerinin yoğun şekilde göç vermesi -ki bu da bölge nüfusunun yaşlanmasının önemli bir sebebidir- ve miras yoluyla çaylıkların bölünmesi üretimin ücretli işçiliğe kaymasında etkili olmuştur (Kalkınma Atölye-

si, 2016: 16). Engin'in (2017: 4) tespit ettiği gibi hasat sürecinde tarla sahipleri, yerli işçiler, yarıcılar, mevsimlik gezici işçiler ve Gürcü işçiler rol almaktadır. Gürcüler, özellikle çay üretim sürecinde yaş çayı toplama ve toplanan bu çayın taşınması işlerinde çalışmaktadır. Hatta ÇAYKUR'un çay alım yerlerinde çay yükleme işleri taşeron firmalara verilmiş olsa da taşeronların Gürcü işgücünden faydalandığı bilinmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2016: 114-115). Öte yandan çay hasadı birçok tarım ürünü hasadına göre yüksek ücret verilen bir iştir. Gezici ve geçici (günübirlik) kadın tarım işçileri üzerine yapılan bir çalışmada Ankara, Konya, Eskişehir, Adana, Aydın, Giresun, Ordu, Rize ve Manisa illerindeki karşılaştırmalı bulguları en yüksek ücret aralığının Rize'deki çay işçiliğinde olduğunu göstermiştir. Bu araştırma açısından ilgili çalışmadaki en önemli bulgu, geçici tarım işçilerinin yanında Ordu-Giresun, Tokat ve Artvin'den gelen gezici tarım işçilerinin geldiği Rize'de son 1-2 yıldır da Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyelerinden, Türk Cumhuriyetlerinden ve Rusya'dan çay tarımına kayıt dışı işçilerin geldiği ve bu işçilerin ücretleri aşağı çekmesi ve diğerleri açısından işsizlik yaratmasıdır. Gezici kadın göçmen işçilere yerli işçilerin yüzde 25-30 daha aşağısında ücret verilmektedir. Bu çalışmada diğer çalışmaların aksine ücret düzeyi sırasıyla yerli geçici işçiler,

diğer illerden gelen gezici göçmen işçiler ve yabancı işçiler şeklinde azalış göstermektedir. Araştırma kapsamında; 05.00-08.00 saatleri arasında Rize'nin merkezinde bulunan "amele pazarı"nda yapılan gözlemlerden, Rusya'dan gelen tarım işçilerinin yoğunluğu dolayısıyla Ordu'dan, Tokat'tan gelip 10 gün boyunca iş bulamayan yüzlerce kişinin varlığı tespit edilmiştir (Yıldırak, Gülçubuk, Gün, Olhan ve Kılıç, 2003).

Literatür incelendiğinde Karadeniz Bölgesi'nde yapılan birçok çalışmanın fındık hasadı özelinde mevsimlik göçmenlere değindiği görülmektedir. Çaya yönelik yapılan araştırmaların azlığı, bölgede yaşanan mevsimlik ya da günübirlik özellik taşıyan döngüsel göç hareketlerinin önemini azaltmamaktadır. Ulukan ve Ulukan'ın (2011a) bahsettiği Kemalpaşa örneğinde, Gürcüler olmadan çay hasadının yapılamayacağı algısı oldukça hakimdir. Bölgede tercih edilen işgücü, Gürcülerdir ve özellikle Batum civarından yoğun olarak geldikleri vurgulanmaktadır. Benzer şekilde Hopa ilçesi için Özbey de (2017: 340) ekonomik kazanç elde etmek ve ağır işin görülmesi açısından Gürcü işgücünün vazgeçilmez olduğunu ifade etmiştir.

Çay işinde kendi ülkelerinde deneyimli olan veya onlarla birlikte gelip Türkiye'de deneyim kazanan Gürcüler, köy evlerinde veya çay bahçelerindeki barmaklarda konaklamakta ve sıra ile bir köyün

çaylarını biçmektedir. Ücretlerin yüksek olmasının nedenleri; çalışma şartlarının zorluğu, sarp ve yüksek mevkilerde hasadın güçleşmesine de bağlıdır. Hem kadınların hem erkeklerin çay hasadında çalıştığını bulgulayan Kalkınma Atölyesi (2016: 115), çocuk işçiliğe rastlamamıştır.

Çay işçilerine yönelik 2016 yılında Artvin ve Rize'deki çalışmasında Engin'in (2017: 5) Fındıklı Çay Üreticileri Başkanlığı'nda yaptığı görüşmede, çay hasadında çalışanların kayıtdışı oldukları ve 2016 yılı içerisinde yaklaşık 16 bin işçinin çalıştığı belirtilmiştir. Hürriyet'te (2017) yer alan haberde Çay Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (ÇAYSİAD) Genel Sekreteri Mustafa Yılmaz Kar'a göre çay toplama sezonunda 24 bin Gürcü işçi ülkeye gelmekte ve bu işçiler 120 milyon dolar kazanıp bunun en az 70 milyon dolar kadarını ülkelerine göndermektedir. Bu sayılar gerçekten de bölge açısından önemli bir işgücünü ve kazancı ifade etmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI, SORUNSALI VE ÖNEMİ, YÖNTEMİ, KAPSAMI, SINIRLILIKLARI

Bu araştırmanın hedefi, Artvin ilinde çay işçiliğinde neden yabancı işgücüne ihtiyaç duyulduğu ve Gürcü işgücünün bu ikame işgücü ihtiyacını karşılamadaki rolünün ne olduğunu tespit etmektir. Artvin'de mevsimlik çay işinde yabancı iş-

gücüne olan ihtiyacın iki taraf ülke vatandaşlarının birbirini besleyen, karşılıklı bir ekonomik bağımlılık içinde olması araştırmanın temel savıdır. Bu bağımlılık, Gürcistan açısından SSCB sonrası ekonomik toparlanmanın tam manasıyla gerçekleşmemiş olması, işsizlik, coğrafi yakınlık, maliyetsiz bir göç deneyimi; Türkiye açısından ise bölgenin içgöçle nüfus kaybetmesi, miras paylaşımı dolayısıyla çaylık arazilerin bölünmesi, nüfusun yaşlanması ve özellikle çay hasadının bölgede ikincil geçim kaynağı haline gelmesine rağmen çayın azımsanamayacak gelirinden vazgeçilememesine dayanmaktadır.

Araştırmanın temel sorunsalı, Artvin ilinin çay yetiştirilen ilçelerinin tümünde (Kemalpaşa, Hopa, Arhavi, Borçka) mevsimlik işçiliğin tamamına yakınının Gürcü işçilerden oluşmasına rağmen düzensiz göçün bir sonucu olarak işçi ve işveren arasındaki mevsimlik-sezonluk-günübirlik iş ilişkisinin kayıt dışı olması ve bundan dolayı işçi haklarının önemli riskler taşımasıdır. Zira bu kayıt dışı iş ilişkisi, her ne kadar birbirine yakın kültürlerle sahip bireyler arasında kurulsa da yapılan işin ağır olması; kötü çalışma şartlarında ve farklı ülkede gerçekleşmesi dolayısıyla hali hazırda var olan risklerin daha yoğun halde hissedilmesini beraberinde getirmektedir.

Bu çalışma, yazında Gürcü göçmen işgücü ile ilgili olan az sayıda

çalışmanın çoğunlukla ev hizmetlerine (ev temizliği, yaşlı ve çocuk bakımı) odaklanması ve benzer şekilde mevsimlik yabancı işgücü göçüne dair çalışmaların ise geçici korumaya statüsünde bulunan Suriyeli göçmenler özelinde ağırlık kazanması dolayısıyla Gürcü mevsimlik çay işçiliğine dair literatür boşluğuna kısmen katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Araştırma Artvin'in çay tarımıyla bilinen ilçelerindeki (Kemalpaşa, Hopa, Arhavi, Borçka) mevsimlik Gürcü göçmen işçiler ve onların işverenleri olan çay üreticileri ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, 30 Haziran-10 Eylül 2016 tarihleri arasında 10'u çay tarlası sahibi; 9'u Gürcü çay işçisi olmak üzere toplam 19 katılımcı ile derinlemesine mülakat şeklinde gerçekleştirilmiş ve görüşmelerde yarı yapılandırılmış soru formları kullanılmıştır. Verilen yanıtlara ve mülakatın durumuna göre sorular çeşitlendirilmiştir. Örneklem seçiminde kartopu tekniği kullanılmış olup mülakatların tamamı Hopa'da gerçekleştirilmiştir. Artvin dışında, Rize ve Trabzon'dan da birer çay üreticisi katılımcıdan bilgi toplanmıştır. Görüşme yapılan işverenlerin seçiminde işverenlerin sınıra uzaklığı bakımından farklı köylerden (örneğin Sarp ve Kazimiye köyleri sınıra çok yakınken Esenkıyı köyü ortalarda yer almakta, Koyuncular köyü ise Hopa ilçesinin denize ve sınıra en uzak köylerinden biridir) olmalarına özen

gösterilmiştir. Böylece araştırmacı farklı köylerdeki deneyimlerden faydalanarak veriler toplamıştır.

Gürcü göçmenler açısından Türkiye'de hâlihazırda var olan ülkedeki tanıdıklar veya enformel iş bulma kanallarıyla hızlıca iş bulabilmek; daha az psikolojik maliyetlere katlanmak; her an geri dönme ihtimalinin hazır bulunması, ailevi ilişkileri kaybetmemek tercih edilebilirliği artırmaktadır (Ferry, 2013: 10). Bu araştırmanın saha alanı olarak tercih edilen Artvin'in sahildeki ve rakımı düşük ilçeleri (Kemalpaşa, Hopa, Borçka, Arhavi) çay hasadında önemli bir yere sahip olmalarının yanında Türkiye'nin Gürcistan'a açılan kapısı olma özelliğiyle de potansiyel Gürcü işçilere coğrafi yakınlık açısından benzersiz bir konumdadır. Ferry'nin bahsettiği bu potansiyel açısından, emek yoğun sektörlerde Artvin ilinin başı çektiği iddia edilebilir. Sınırın yakınlığı dışında yerleşim yerlerinin de birbirine yakın olması bu özel durumu iyice önemli hale getirmektedir. Sarp Sınır Kapısı'nın ikiye böldüğü Sarp/Sarpi Köyü buna bir örnek teşkil etse de Gürcistan'ın en büyük illerinden biri olan Batum'un il merkezi; Kemalpaşa'ya yaklaşık 25 km, Hopa'ya ise yaklaşık 40 km mesafededir. Sınır ve yerleşim yerlerinin yakınlığı, Batum il merkezinden Sarp Sınır Kapısı'na toplu taşımacılık imkanıyla gelebilme-yi de sağlamaktadır.

Artvin'in Gürcistan'a coğrafi yakınlığının yanında iki ülke sınırdaş-

ları açısından kültürel-etnik-dilsel bir yakınlık bulunmaktadır. Örneğin Artvin'in Borçka ve Murgul ilçeleri başta olmak üzere kimi bölgelerinde etnik bakımdan Gürcü olan Türkler varken bu kesimin dillerini koruyan üyeleri, Gürcistan'dan gelen Gürcülerle doğrudan iletişim kurmakta zorlanmamaktadır. Sınır ekonomisinin yarattığı ekonomik rekabet koşulları, akrabalık bağları, Türkiye ve Türkler ile ilişkiler dolayısıyla Acara Bölgesi'nde de Türkçe bilen Gürcülere; Türk kesiminde de Gürcüce konuşabilen diğer etnik kimlik sahiplerine rastlanmaktadır. Kültürel öğeler yalnızca Gürcü-Türk ilişkilerinden kaynaklanmamaktadır. Artvin ilinin sahil kesiminin nüfus bakımından en önemli unsurlarından biri olan Lazların, Gürcistan'ın önemli bir unsuru olan Megrellerle; yine Kemalpaşa ve Hopa ilçelerindeki Hemşinlerin ise Gürcistan'da varlığını devam ettiren Ermenilerle özellikle dilsel yakınlık göstermekte olduğu bilinmektedir.

Türkiye ve Gürcistan arasında sağlıklı ilerleyen sosyo-politik ilişkiler dolayısıyla Gürcistan ve Türkiye vatandaşlarının müteakabiliyet esasıyla ülke topraklarını değiştirebilmeleri yalnızca kimlik kartlarıyla sağlanabilmektedir. Bu durum da Artvin ilinin önemini göstermektedir. Çünkü Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın (2017) 2016 Sınır İstatistikleri'ne göre karayoluyla Sarp Sınır Kapısı'ndan ülkeye giriş yapan (mükerrer dahil) Gürcistan

vatandaşlarının sayısı 2.082.509 iken tüm kara-hava ve deniz yollarıyla yapılan giriş sayısı 2.206.266'dır. Yani ülkeye giriş yapan Gürcüler yüzde 94,39'luk bir oranla Sarp Sınır Kapısı'nı tercih etmektedir. Covid-19 pandemisi dönemindeki sınır geçişlerindeki kısıtlamalarda da 2020 yılı özelinde Sarp Sınır Kapısından kara yoluyla giren Gürcülerin (mükerrer dahil 357252) tüm kara-hava ve deniz yollarıyla (410501) girenlere oranı yüzde 87,02'dir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).

Öte yandan bölgede yaşanan kırsaldaki dönüşüm ve devamında çay tarımının ikincil geçim kaynağı haline gelmesi, bölgenin önemini ifade eden bir unsurdur. Akyüz'ün (2014: 99) belirttiği gibi 1960'larda Karadeniz'de başlayan çay üretiminin ulusal ekonomiye eklenmesi, bölgenin kırsal yapısındaki dönüşümün de başlangıcını oluşturmuştur. Her ne kadar hasat kırsal alanda yapılıyor olsa da çay sayesinde haneye giren kazancın fazlalığı, piyasa ürünlerine yönelik ve modernleşme sürecine dâhil olma eğilimini de beraberinde getirmiştir.

Artvin ilini önemli kılan diğer bir unsur, sürekli olarak civar illere veya büyükşehirlere içgöç verme eğilimine sahip olmasıdır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021 verilerine göre Artvin, 1975-2020 yılları arasında yalnızca 2012-2013 ve 2017-2018 yıllarında pozitif yönlü bir net göçe sahiptir.

3.1. Araştırma Bulguları

3.1.1. Katılımcılara Ait Bulgular

Katılımcı Gürcü işçilerin tamamını erkek olup yaş aralığı 22-47'dir. İşçilerin eğitim durumları ortaöğretim (5) ağırlıklı olsa da üniversite okumayanların çoğu, mesleki eğitim kursları, sertifikalar ve ehliyetler almıştır. Katılımcıların hepsi evli olup yalnızca Daviti bekârdır. Katılımcıların Gürcistan'daki hanedeki fert sayıları 5-7 arasındadır. Gürcü aile yapısı, geleneksel düzene uygun şekilde genellikle eşler, çocuklar, (varsa) kardeşler, anne ve babadan oluşmaktadır. Bu durum 6 katılımcıda bu şekildedir. Diğer 3 katılımcıda ise standart çekirdek aile mevcuttur (Ek-1). Katılımcıların Türkiye'de çay işinde çalışma geçmişleri 7 ay ile 10 yıl arasında değişmektedir (Ek-2).

Katılımcı işçilerin göçe kaynak olan memleketleri Poti, Senaki, Zugdidi, Abasha, Kutaisi, Samtredia, Tiflis ve Batum'dur (Ek-1). Araştırmacının çalışmaya başlamadan önceki düşüncesi, çay hasadının mevsimlik niteliği gereği Türkiye'ye yakın yerleşim yerlerinden katılımcılara ulaşacağı yönündeydi. Ancak katılımcılardan Tamaz'ın yaklaşık 400 km uzaktan, Tiflis'ten, mevsimlik çay işçiliği için gelmesi göçün bölgesel yaygınlığına bir örnek teşkil edebilir. Konuyla ilgili olarak Özbey'in (2016) de günümüzdeki Gürcü işçiler üzerine yaptığı araştırmada görüşme yaptığı işçilerin kaynak şehirleri Kutaisi, Tiflis, Gori, Batum, Senaki, Ozurgeti

ve Rustavi şeklindedir. Bu coğrafi yaygınlık Özbey'in bulgusuyla benzerdir.

Katılımcılardan çay üreticilerinin ise yaşları, 28-48 arasındadır. Katılımcılar, küçük ve büyük ölçekte çaylık araziye sahip çay üreticileridir. Üreticilerin tamamı birincil işlere sahip olup çaydan hasadı ikincil/alternatif kazanç kapısıdır (Ek-3). Bu üreticilerin çay hasadında Gürcü işgücü istihdam etme geçmişleri 3 ile 11 yıl arasındadır (Ek-4).

3.1.1.1. İşgücü arzı açısından çay işçiliğinin tercih edilmesinin nedenleri

Göç kararıyla ilgili bütün modern analizler işgücü göçünü bir beşeri sermaye yatırım biçimi olarak değerlendirmiştir; dolayısıyla göç kararı beşeri sermaye çerçevesinin basit bir uygulamasıdır. Bu karar ise mevcut kazancın değeri ile alternatif istihdam olanaklarının kıyaslanmasıyla alınır. Yaşanan ikilemde karar alıcı birey, alternatif istihdam olanaklarının değerini hesaplar ve taşınmanın potansiyel maliyetini çıkarır; en nihayetinde hangi karar bireyin yaşam boyu kazançlarını maksimize ediyorsa ona karar verir (Borjas, 2015: 370). Gürcistan'ı da göçün tipik bir kaynak ülkesi haline getiren nedenler ekonomik faktörlerle açıklanmakta ve fayda maliyet analizi sürecinde özellikle ülkenin itici unsurları, ülkede kalmanın göç kararı alan bireylerce yaşam boyu kazanç açısından önemli bir deza-

vantaj barındırdığı düşünülebilir. Katılımcıların niçin hedef ülke olarak Türkiye'yi seçtiklerini anlamak amacıyla katılımcılara başka ülke deneyimleri ve Türkiye'yi tercih sebepleri sorulmuştur.

Gürcistan vatandaşları için işsizlik uluslararası göçün önemli bir belirleyicisidir (Badurashvili, 2012: 5). Genel anlamıyla yoksulluk ve aileye yönelik sorumluluklar ile ekonomik fırsatların yokluğu da Hofmann ve Buckley'in (2012) kadınlar özelinde yaptığı araştırmada tüm katılımcılar tarafından temel göç nedeni olarak tespit edilmiştir. Bunun gibi bir diğer tespit, kadın ve erkekler açısından temel göç nedeninin "ülkede iş bulamama" olduğu, Vanore ve Siegel (2015: 16) tarafından da yapılmıştır. Aynı çalışmada iş bulamamayı takip eden diğer nedenler ülkede yaşanan çatışma ortamından kaçınma ve daha iyi bir yaşama ulaşma olarak tespit edilmiştir.

3.1.1.1.1. Ekonomik sebepler

Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan üzerine yaptıkları araştırmada Antinyan ve Corazzini'nin (2016: 15) analizleri Gürcü göçmen işçilerin kendi ülkelerinde meslek sahibi olmalarının göç vermede olumsuz bir etkisi olduğu yönündedir. Bu çalışmada ise beklenenin aksine Gürcistan'daki mesleki durumları sorulduğunda 5 katılımcının hali hazırda bir mesleğe sahip oldukları görülmüştür. Katılımcıların birer katılımcı küçük girişimci, minibüs şoförü,

profesyonel sporcu iken ikisi çiftçilik yapmaktadır. Çiftçilerden *Tamaz*'ın kendi fındık tarlası ve yerel bir fabrikası olduğu; ancak çeşitli sebeplere bağlı olarak borçlandığı ve bu borçlarını ödeyemediği için fabrikasının kapısının mühürlendiği bilgisi dikkate değerdir. Kalan 4 katılımcı (*Bidzina, Daviti, Gocha, Irakli*) ise Gürcistan'da işsiz olduklarını belirtmiştir.

Literatürde işgücü göçü alan ülkede üretimle birlikte milli gelirin artacağı, işgücü göçü veren ülkede ise azalacağı belirtilmektedir. Ancak bu durum her zaman söz konusu değildir. İşgücü göçünün kaynağı işsiz göçmenler ise kaynak ülkenin toplam üretimi değişmemekte ve bu ülke yaşanan göçten karlı çıkmaktadır. Çünkü kaynak ülke; yaşanan göç neticesinde işsizlik oranını düşürmekte, milli gelirin payı daha az kişiye bölüneceği için ortalama gelirler yükseltmekte ve göçmenlerin önemli bölümünün döviz transferleri ile ekonomik olarak iyiye gitmektedir (Biçerli, 2000: 278-279). Katılımcıların neredeyse yarısının Gürcistan'da işsiz olması, göç kararıyla birlikte kendi ülkelerindeki işsizliği -bu durumun hanehalkı işgücü istatistiklerine yansıtılmasından bağımsız olarak- azalttığını göstermektedir. Benzer şekilde göçmenler, kazandıklarının çok büyük bölümünü ülkelerine götürmekte veya döviz transferi yapmaktadır. Araştırmacı, katılımcıların memleketlerindeki iş deneyimleri, hane kazancı ve ailenin

diğer fertlerinin kazancı-mesleki durumları da göz önünde bulundurulduğunda göçün mevcut durumunun daha iyi anlaşılacağını düşünmektedir. Diş hekimi olan kardeşinin aylık kazancı 1900-2000 Lari arasında değişen *Bidzina*, Gürcistan'daki hane kazancı açısından katılımcılar arasında en yüksek ücrete sahip katılımcıdır. Hane geliri konusunda göze çarpan bir diğer husus, katılımcıların aile fertlerinin çalışıp çalışmadığına dair sorular yöneltildiğinde katılımcılar baba ve kardeşler hakkında bilgi verirken eşleri hakkında bilgi vermemiştir. Araştırmacı, katılımcıların çoğuna eşlerin çalışıp çalışmadığını öğrenmek için ek bir soru sorma ihtiyacı duymuştur. Zira verilen kısa yanıtlar, "...Eşim çocuğa bakıyor" (*Erekle*); "... Annem ev hanımı..." (*Gocha*); "... (eşim) çocuklara bakıyor o." (*Tamaz*); "... (eşim) yok çalışmıyor o. Çocuklar var ya... onlara bakıyor..." (*Zurab*) şeklindeki yanıtlar, katılımcılar arasında ataerkil tek kazananlı aile modelinin egemen olduğunu göstermektedir. Eşi çalışan tek katılımcı yalnızca *Otar* olup o da çiftlikte ücretsiz aile işçisi olarak *Otar*'ın anne ve babasıyla birlikte çalışmakta; elde ettikleri meyve-sebze ve hayvansal ürünleri pazarda satarak geçimlerine destek olmaktadır. Oysa 2020 yılı itibariyle Gürcistan'da kadın işgücüne katılım oranı yüzde 40,4 ile Türkiye'ninkinin (yüzde 30,8) oldukça üzerindedir (ILOSTAT, 2021).

Bu çalışmada Gürcü katılım-

cılardan elde edilen veriler, kendi memleketlerinde işsizlik veya işin varlığının Türkiye'de yapılan işin sayısı ve türü üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Türkiye'ye gelen katılımcılar açısından kendi memleketlerinde işsiz olmak, çay hasadı yanında başka işlerde de çalışmayı gerektirmekte iken bir işin varlığı yalnızca çay hasadında çalışmayı sağlamaktadır. Bununla birlikte Gürcistan işgücü piyasasında istihdam edilenlerin önemli bir bölümünün tarım ve balıkçılık sektöründe çalışıyor olması, işgücü piyasasına entegre olmaları açısından bir kolaylık sağlamış olmalıdır. Fakat örneklemin çoğunun, mevsimlik tarım işlerinde kendi ülkelerindeki iş deneyimleriyle bağlantısı da bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu göç deneyimi yalnızca iş deneyimlerine bağlı olmayıp diğer faktörlerin etkisini öne çıkarmaktadır:

"...Banka borçlarım yüzünden... 2 sene oldu Tiflis'teki fabrikamı kapattıkları. O zamandan beri buraya geliyorum. Burada çalışıp fındık işçilerime para veriyorum. İşçi parayı hemen istiyor, ama fındık öyle hemen satılmıyor. Burada para kazanıp hemen işçinin parasını veriyorum." Tamaz

"...İkinci senem bu. Gelmek istemiyorum, ama orada işler nasıl olursa ona göre hareket ediyorum. Gürcistan'da iş bulabilsem gelmem." Otar

Gürcistan'da yapılan kimi büyük harcamaları karşılamak (örneğin Akaki ve Tamaz banka borçlarını

ödemeyi amaçlamakta); giyim kuşam harcamaları yapmak (Otar) ve işsizlik temel göç etme sebepleridir.

3.1.1.1.2. Göçün maliyetinin düşük olması

Bir kıyaslama yapmak amacıyla Türkiye dışında başka bir ülkenin işgücü piyasasına dahil olunup olunmadığı sorulan katılımcılardan yalnızca *Bidzina*'nın Rusya'ya çalışmaya gittiği öğrenilmiştir:

"...Rusya'ya gidip çalışan çok var... Moskova'ya gitmiştim. İnşaat'ta çalışıyordum, 2005'te oradaydım. Orada problemler yaşadım. Babam rahatsızlanınca ülkeye döndüm. Burası (Hopa) daha yakın. Hasta oldu mu hemen gidebiliyorum. Orada (Moskova) amcam vardı. Onun aracılığıyla gitmiştim. Halen orada o. Rus kimliği de var onun, ama burada daha iyi para kazanıyorum. O kadar iş orada yoktu. Buraya ilk gelişimde, evet, çaya geldim, sonra da inşaata başladım. Yani kışın inşaatta, yazın çayda çalışıyorum..." *Bidzina*

Bidzina için hem coğrafi yakınlık hem de görece yüksek kazanç elde edebilmek Türkiye'nin tercih sebebidir. Konuyla ilgili olarak AEV'nin (2013: 38) yaptığı araştırmanın sonuçlarında Türkiye'ye göç eden Gürcülerin diğer ülkelere göç eden Gürcülere göre çok daha az kazanmalarına rağmen bu kazancın çok büyük bir bölümünü ülkelere havale ettikleri bulgusuyla örtüşmektedir. Zira coğrafi yakınlık, göçün maliyetini azaltmakta, kazanılan ücretin önemli bir bölümünü

ülkesine havale etmek Gürcü işçi açısından önemli bir kolaylık sağlamaktadır. Günübürlük göçün maliyeti, yalnızca sınır kapısına gelmek için yapılacak toplu taşıma maliyetidir.

3.1.1.1.3. Çay işçiliğinin getirisi

Diğer işlere (inşaat, vb.) nazaran daha yüksek getirili olması ve daha kolay olması dolayısıyla çay işçiliği diğer bir tercih nedenidir. Katılımcıların çoğuna dair bulgular, Türkiye'deki çalışmaların niteliksiz ve ağır işlerden oluştuğunu ve yalnızca çay hasadından ibaret olmadığını göstermiştir. Örneğin *Bidzina* hali hazırda inşaatlara da gittiğini; *Gocha* geçmişte odun kesme işini yaptığını ve hatta Türkiye'ye ilk gelişinin bu sebeple olduğunu; *Irakli* ise inşaatta ve eşya taşıma işinde çalıştığını belirtmiştir. *Irakli* bu işleri çay hasat dönemleri dışında yaptığının altını çizmiştir. *Daviti* de bir kereliğe mahsus olmak üzere İstanbul'a gidip fabrika işçiliği yapmış; işin şartları kendisini çok zorladığı için işi bir hafta sonra bırakıp memleketine dönmüştür.

"İlk geldiğim zaman ağaç kesmek için gelmiştim. Ondan sonra çaya başladım. Ağaç işine devam etmedim, çünkü o daha zordu. O işte 3 ay çalıştım. Maddi olarak zorundaydım buraya gelmeye, evet. Gürcistan'da önceden çalışıyordum, ama daha az para kazanıyorduk. Yetmiyordu. Terminalde çalıştım. Burada sezonluk çalışıyorum. Burada kazandığım para bana bir yıl

boyunca biraz biraz yetiyor." *Gocha*
 "(Başka işlerde) Çalıştım, ama öteki işler çaydaki gibi para vermiyor. Onun için başka bir iş yapmıyorum. Önceden eşya taşıdım. Bir kere de İstanbul'da iki ay bir naylon fabrikasında çalışmıştım. Bıraktım, çünkü iş pisti. Naylon işi pisti. Orada 650 lira kazanıyordum aylık. Ama yemek ve konaklamayı onlar karşılıyordu." *Erekle*

Erekle hariç olmak üzere çay hasadı dışında farklı işlerde de çalışan/çalışmış olan katılımcıların (*Bidzina, Daviti, Gocha, Irakli*), kendi ülkelerinde işsiz oldukları ve çaya denk (örn. İnşaat veya odun kesme işlerinin yevmiyesi çaydaki yevmiye ile hemen hemen aynı) veya çaydan daha az getirisi olan işlerde çalıştıkları anlaşılmaktadır. Gürcistan'daki ekonomik durumun yarattığı baskı dolayısıyla işsiz olan Gürcü işler, Türkiye'de daha çok kazanmanın yolunu aramaktadır.

Gürcü işçilerin toplandığı viyadük altı denemelerde saha çalışması yapılırken çay işçileri ve inşaat-eşya taşıma işçileri olarak farklı gruplar oluşturmaktadır. Bu işçilerin mevcut konumlarının işverenler tarafından bilindiği ve işçi çağırma için geldiklerinde hangi grubun yanına gidileceği konusunda örtülü bir anlaşma varmış gibi görünmektedir. Görüşmeler esnasında Hopa dışından işçi bulmaya Borçka ilçesinden gelen bir işveren, odun kesme ve kesilen odunların taşınması işleriyle ilgili olarak 2 aylık süreyle vize

sorunu olmayan işçiler aradığını çay işçilerine belirtmiştir. İşe ilişkin konularda yeteri kadar Türkçe bilen Gürcü çay işçilerinin bu konuda işverenle aracısız görüşmeleri ve inşaat-eşya taşıma gibi işler yapan işçilere yönlendirebilmeleri dikkate değer bir durumdur. Normalde kısıtlı Türkçe bilen işçiler, işe dair (ücret, işin türü, vb.) konularda birçok kelimeye hakim olarak işverenlerle anlaşabilmektedir. Bu şekilde iletişim kuran işçiler, işverene kendilerinin çay işçileri olduklarını, bu tür işleri diğer işçilerin yaptıklarını belirterek yönlendirmişlerdir.

3.1.1.2. İşgücü talebi açısından Gürcü işçilerin tercih edilmesinin nedenleri

SSCB'nin yıkılmasından hemen önce Sarp Sınır Kapısı'nın açılmasıyla başlayan uluslararası göç hareketi, katılımcı işçilerden edinilen bilgilerle uyumlu şekilde uzun bir geçmişe sahiptir. Katılımcı İlknur, 1989'dan beri Gürcü işçilerin çaylıklarda alternatif bir işgücü olarak değerlendirilebildiğini; benzer şekilde *Mustafa* da kendi köylerinde tanıştığı bir işçinin 20 yıldır çay hasadına katıldığını söylemiştir. Fakat göçün erken evrelerinde Gürcü işgücüne çekimser oldukları "*Biz ilkte korkuyorduk çalıştırmaya*" şeklinde belirten *Alim*'in sözlerinden anlaşılmalıdır. Ne var ki, birçok katılımcının; diğer işverenlerin işçi çalıştırmaya başlamasıyla bu işçileri talep etmesi söz konusu olmuştur.

Geçmişte işverenler çaylıklarını ya kendileri ya yarıcılar ya da imece usulü hasat etmekteyken Gürcü işgücü devreye girdiğinden beri bu yöntemlerin neredeyse bittiğini belirtmişlerdir. Gerçekten de işverenlerin Gürcü işgücünü talep etmesinde "ne zamandan beri" sorusuyla birlikte "niçin" sorusunun da önemi büyüktür. Bu sorunun cevabını çoğu katılımcı ne zamandan beri sorusunun ardından kendileri eklemiştir. Zira yabancı işgücünü tercih etmek, geçmişteki yöntemleri terk etmekle eşanlı gerçekleşmektedir. Buna göre Gürcü işgücünün tercih edilmesinde etkenler şu şekilde sıralanabilir:

3.1.1.2.1. Ekonomik refah artışı

Bölge ekonomisinin şehirleşme, çaydan elde edilen birikimler, sınır kapısının getirdiği fırsatlar (özellikle nakliyecilik ve ticaret) ve diğer birçok faktörle birlikte ekonomik refaha ulaşması çay hasadında alternatif yollardan başlıcası olan yabancı işgücü talebine yönelmeyi birlikte getirmektedir. Doğu Karadeniz'de çay hasadının yapılabildiği sahil veya sahile yakın ilçeleri ile bunlara bağlı köylerin, coğrafik yapıları itibarıyla birbirine yakınlığı şehir ve köy hayatını da bir arada götürebilmeyi sağlamaktadır. Bununla birlikte *yeşil altının* getirisinden de vazgeçilememesi, hasadın bir şekilde yapılmasını gerektirmektedir.

"...Köylü halk, tarımı, köyünü şehirleşmeye çevirdiği için -hani sanayileşme diyorsun ya- bu se-

fer köyden de vazgeçmiyor. Ondaki paradan da vazgeçmiyor. Oradaki işi, köydeki çay kimileri için, hepsi için demeyeyim, ama genel olarak alternatif geçim kapısı oldu..." Ayhan

"...Türkiye'de, buradaki çay toplamadır, bu işlerle birlikte insanlar belli bir refah seviyesine ulaştı. Biraz da kişilerin, Türk halkının diyetim tembelliği de var diyebilirim bu noktada. 'Bunlar geliyor, parasını veririm, yaptırım. Ne kadar kalırsa bana' düşüncesi hasıl olmaya başlamış insanlarda. Yoksa biraz önce dedim ya 'biz gelmiyoruz' deseler ne yapar bu millet? Bu malını da bırakmaz kimse. Sonuçta şöyle bir tabir vardır, 'yeşil altın' derler çay için. Kimse onu bırakmaz. Herkes toplar, gene bir şekilde yapar. Önceden 10 günde yapılacak iş bu sefer bir ayda yapılır ama gene yapılır." Sedat

Ayhan'dan edinilen bilgiler ÇAY-KUR'un aldığı yaş çayın kilogramına ödediği ücret (2016) 1,77 TL ve 0,13 TL destekleme ödemesiyle birlikte 1,90 TL'dir. Ayhan'a göre buradan kalan net kazanç ise kilogram başına 1,84 TL gibi bir kısımdır. Ufak bir çaylık-taki 1 ton çay için düşünüldüğünde bu kazanç sürüm başına 1.840 TL'dir. Benzer maliyet-gelir dengesini kuran Mustafa da 1,90 TL/kg brüt kazançta 400 TL işçilik maliyetiyle birlikte tarlanın (gübre, vb.) masrafları toplamda net kazancı 1,20 TL'ye düşürmektedir. Ona göre kazancın yüzde 60-70'i net olarak çaylık sahibinde kalmaktadır. Bu varsayımlar özel sektör fabrikalarında daha dü-

şük tutarlarla gerçekleşmekte, kimi yerel fabrikalar da trampa usulü yaş çaya karşılık işlenmiş çay verebilmektedir.

3.1.1.2.2. Temel geçim kaynağının tarımdan diğer sektörlere kayması

Katılımcıların tamamı, çay hasadını ikincil bir iş olarak yürütmektedir. Tarımdaki sigorta güvencesizliği, ekonomik refahla birlikte temel istihdam sahasının tarımdan hizmetler sektörüne yönelmesi gibi unsurlar tarımı ikincil sektör haline getirmektedir:

"...Çay özellikle 1991'den sonra geçim kaynağı olarak direkt geçim kaynağından çok alternatif geçim kaynağı olmaya başladı. Ama bölge insanı için şöyle bir avantajı var: çayın varsa veresiye yiyebilirsin, veresiye içebilirsin, veresiye sadece yemek değil, çeyizdir, mobilyasıdır... çay parasına alabilirsin. Çünkü vatandaş diyor ki "abi çay zamanı vereyim". Tamamını değil, bir kısmını da verse ona güvenerek veresiye verilir burada...Esas geçim şartları çay değil bugün. Şimdi adamın şirketi var, öbürü taksicilik yapıyor, mini-büşçülük yapıyor. Herkesin, benim-ben memurum-, taksicinin,... işi var ama bir yandan da tarlası var... Hani çaya bağlı kalıp da geçim yapan yok artık. Çaydan geçim yapan var, ama mutlaka alternatif geçim kaynağı oluşturmaya çalışıyor vatandaş." Ayhan

"(6-7 sene öncesinde nasıl top-

lanıyordu çaylarınız?) Ondan önce kendim topluyordum. Para kazandıkça -ikinci ve üçüncü işyerimi açınca- çay ikinci plana düştü. Çay ikinci plana düştüğü için Gürcü işçi tercih ettik. Gürcü Pazarı var burada. Viyadük. Viyadüğün orada. Sabah beşte kalkıp gidiyordum oraya tamam mı? Bakıyordum. Lazım... 'sen gel, sen gel, sen gel...' falan. Öyle. Beğendim. Ondan sonra işte tıraşa geldiler, saçlarını kestik derken bir samimiyet kurduk. Öyle gitti yani. ...İş imkânları çoğaldığı için çaylar Hopa'da şu anda ikinci plana düştü. Yani yüzde 80'i. Adamlar 'günübirlik veya iki gün içerisinde bunu bertaraf etmeliyim' diyor. İçinden çıkıyor. Yüzde 80'i öyle. Geri kalan yüzde 20'si ihtiyaçtan ve... yarıcalık olayı da var. O da kalkmaya başladı. Biraz daha zararlı o. Hopa için baktığımızda mesela Belediye biliyor, diğer kurumlar, herkes biliyor. Böyle bir şey olduğu zaman da hep buna göz yumuluyor. Çünkü burada bu işin yürümesi onlara bağlı. Tabiri caizse Türkiye'de, Karadeniz'de, bu çay işinin yürümesi artık onlara bağlı hale geldi. Yani şöyle bir şey olsa 'Biz artık gelmiyoruz' deseler buradaki insanlar 'Ne yapacağız? Ne yaparız biz bu işi?' diye kara kara düşünürler yani." Burak

Bulgu, Özbey'in (2017: 340) bulgusunu desteklemektedir. Özbey'in belirttiği gibi Hopa'da yaşayan pek çok kişinin bir ayağı çay işinde olurken diğer ayağı ilçe merkezindeki diğer işlerdedir. Fakat bununla bir-

likte çayın getirisi yadsınmadığı için çaydan vazgeçilememektedir.

3.1.1.2.3. Maliyet unsurları ve yüksek getiri

İşverenler açısından (aslında diğer tarım ürünlerine göre çayın yevmiyesinin çok daha yüksek olmasına rağmen) işgücü ücretlerinin düşük maliyetli olması bu işgücü talebini artıran bir unsurdur. İlkur örneğindeki gibi yarıcıyı tercih etmeyen katılımcılar için bu sebep oldukça sık dillendirilen bir durumdur. İşçiye verilen hasat işi, katılımcıların bir bölümü tarafından yarıcının neredeyse tüm kazanç payını kendisinin aldığı ve çaylık sahibinin hiçbir kazancı olmadığı gerekçesiyle daha rasyonel bir tercihtir.

İşçi tercih edilmesinin diğer bir nedeni çayın getirisidir. Çaylığın işlenmemesi ilerleyen dönemlerde çaylığa ciddi zarar vermesinin yanında getirisinden de mahrum bırakılmaktadır. Çay, özellikle iç tüketimde sık şekilde kullanılan bir ürün olarak devletin ve özel sektörün yoğun şekilde arzı karşıladığı bir üründür. Üretilen her yaş çay, eksperden geçtikten sonra üretime dâhil edilmekte ve işverenler bunun kazancını elde etmek için Gürcü işçiyi talep etmektedir.

3.1.1.2.4. Nüfusun yaşlanması, genç nüfusun tarımdan kopması, iç göç ve ailevi gerekçeler

Gürcü işgücü talebinde demografik unsurların etkisi bulunmak-

tadır. Bunlardan önemlileri, nüfusun yaşlanması ve genç nüfusun tarımdan yavaş yavaş kopmasıdır. Özellikle nüfusun yaşlanması birçok katılımcı tarafından dillendirilmiştir.

"...Öncesinde biz topluyorduk. O zaman imkân vardı. Çalışmayan kardeşlerim vardı. Şu an işe girdiler falan, onlar da bir şeyler yapıyorlar. Köydeydiler. Yazın olduğu için imkân olduğu için... ya da üniversitedeydi. Yazın burada oluyordu. Toplayabiliyorduk yani. İmkân oluyordu." Mustafa

"Şimdi şöyle: mesela bizde ben, annem, babam, abim. 4 kişi... Bakıyorsun anne rahatsızlanıyor, baba yaşlanıyor, bizde iş gücü var. O zaman ne yapıyoruz? Boşa gitmesin diye... tamamen işle alakalı yani... Hoppa'nın geneli böyle. Ya rahatsızdırlar ya da işleri vardır." Abdullah

Katılımcılar açıkça dillendirmese de içgöç olgusu önemli bir unsurdur. Yazdan yaza çaylıklarını kontrol etmeye göç ettikleri büyükşehirlerden gelen insanlara ilişkin gözlemler bu gerekçeyi desteklemektedir. Gerçekten de tipik bir göç kaynağı olan Artvin ilinde çay dönemlerinde şehir dışından gelen nüfus, yıl boyu çayıyla (gübreleme, zararlı otlardan temizleme, vb.) ilgilenemeyeceği için köyüne geldiğinde işçi tutarak bu süreci atlattırılmaktadır.

Diğer bir husus, ekonomik refahla birlikte değerlendirilebilecek ücretsiz aile işçiliğidir. Çay hasadında ücretsiz aile işçisi olarak kadın işgücünün yeri yadsınmaz durum-

dadır. Kazimiye Köyü'nde zararlı ot temizliğine gidildiğinde, tarla sahibinin eşiyle birlikte bu işi yaptığı gözlemlenmiştir. Diğer tarlalarda yapılan gözlemler de bu durumu desteklemektedir. Bazen eşiyle çaylığı temizleyen kadınlar, bazen de tek başlarına sahibi oldukları çaylıkları hasada hazırlama sürecine doğrudan dâhil olmaktadır. Bu sebeple yıpranan kadın işgücünün yerine Gürcü işgücü de talep edilmektedir.

"(5-6 sene öncesinde nasıl toplanıyordu çaylarınızı?) Ya... Bizim kendi insanlarımız çay toplamadı. Üşendiler. Adam karısına acıdı, çaya sokmadı. İşçi tuttu, getirdi, toplattırdı. Hep bu şekilde yani. Yani kendi insanlarımız, kendi kız kardeşlerimiz, analarımız ezilmesin diye parayla toplatıp tuttuk işçiyi. Çünkü burada hani yağmur çok olduğu için hastalık falan olmasın diye, kolaylık olsun diye işçiyi tutuyoruz. Para karşılığında toplatıyoruz." Çetin

3.1.1.2.5. Çaylık arazilerin miras yoluyla bölünmesi

Çaylık arazilerin miras yoluyla bölünmesi, daha önceden hasadı yapan ve çaylığın ana aktörü olan işverenler açısından getirisinin yeni ailelerin geçimini sağlayamayacak düzeye gelmesi, ailelerin artık bu işi bırakmasına yol açan etkenlerden biridir. Sedat'a göre babasının 12 dönümlük tarlası, miras yoluyla bölündüğü takdirde çocuklara ve zamanla torunlara bölünecektir. Dolayısıyla temel geçim kaynağı çiftçilik olan

babasının aksine geleceği öngö-
rek kardeşleriyle birlikte okumuş ve
başka bir birincil işe sahip olmuştur.
Dolayısıyla iki işi birlikte yürütmeye
çalışırken de destek alınacak olan
alternatif bir işgücü ihtiyacı, babası-
nın da yaşlanmasıyla birlikte, ortaya
çıkmiştir.

Tüm bu unsurlar birlikte değe-
lendirildiğinde bir veya iki kuşak ön-
cesine kadar çay hasadını kendileri
yapan Doğu Karadeniz insanı, çay
üretimini tamamen Gürcü işgücü
kullanarak yapmaya başlamıştır.
Alim'in deyişiyle "...köyde Gürcüsüz
çalışmayan kalmadı. Her tarafta
var. Şu anda bırak Hopa'yı, git Beğ-
levan'a . Hangi kapıya gidersen bir
Gürcü vardır. Ama bir tane, ama üç
tane, ama beş tane. Vardır yani. Şim-
di gelenek halini aldı. Yani Gürcüsüz
adam kendi gidip çay toplamıyor."
Dolayısıyla Gürcü işgücü, açılan sınır
kapısını ekmek kapısı olarak arala-
maktadır.

"Kardeşler bölünmeden önce
-biz 8 kardeşiz, 3 oğlan-5 kız. Ama
babam kızlara da pay verdi. Beş ton
kızların var sadece bizim. Kızlara ait
(toplam) beş ton yerimiz var. Ondan
sonra abimler de işte 7-8 ton satıyor
kişi başına. Yaklaşık bir 25-30 ton
çay var. Hiç bölünmeden önce... Bir
o kadar da fındık var. Ama gelir ona
bakmıyorlar yani bizimkiler. Hani
oradan ekstradan çocukların mas-
rafı, üniversite masrafları... öyle dü-
şünüyor. Onlar çıksın diyor. Aslın-
da iyi de bir para var tabii. Biz onunla
geçiniyorduk. Yani ben bekârken o

25 ton çayla hepimiz evlendik, hepi-
miz güzel güzel de yerleştik. İşte çe-
yiz meyiz olayları da. Başka ne olur
yani baba evinden. Gezdik, dolandık,
okuduk. Babamız çiftçiydi. Bal arı-
larımız vardı. Yani babamın gelirleri
iyiydi. Bizde öyle bir çaya bağımlılık
yoktu. Ama biz toplarken hep be-
raber toplardık. Ben 8 yaşındaydım.
Hiç unutmuyorum, sabahın körün-
de kalkırdı. Saat beşte hava sıcak
olduğu zaman -yazın toplanıyor bu
neticede- kalkırdı..." *Behice*

Araştırma örnekleminde, önce-
ki kuşaklardan bugüne kadar geçen
süreçte, miras bölüşümü dolayısıyla
çaylık arazilerin kardeşler arasın-
da paylaşıldığı görülmektedir. Bir
veya iki kuşak önce çok daha geniş
çaylık arazilere sahip geniş aileler,
miras bölüşümü yoluyla çaylık ara-
zilerden genellikle küçülen paylara
sahip olabilmişlerdir. Örneğin *Ay-
han*'ın en fazla çaylığı olan iki kar-
deşinin sırasıyla 5,5 ve 4,5-5 dönüm
alanında babadan miras kalan çay-
lıkları bulunmaktadır. Benzer miras
durumu, *Mehmet*'te de vardır. Ba-
basından iki çocuğuna miras kalan 6
dönümlük çaylık arazi iki eşit parça
halinde kardeşlere pay edilmiştir.
Alim'in ise babası ve iki kardeşiyle
birlikte toplamda 10 dönümlük bir
çaylığı bulunmakta ve her sürümde
eşiyle birlikte kendisi de çalışmak-
tadır. 4 kız ve 3 erkek kardeşe sahip
olan *Behice*, babasından miras kalan
çaylıklardan az da olsa kız çocukla-
rına da pay verildiğini ve toplamda
25-30 ton olarak bir hasatta elde

edilen çayın 5 tonunun kız kardeşlere ait olduğunu ve bir o kadar da fin-dıklıkları olduğunu belirtmiştir.

3.1.1.2.6. Yarıcılığın daha mali-yetli olması

Gürcü işgücü talebinde önem arz eden diğer bir husus yarıcılığın maliyetidir. Örf ve adet hukukunun bir düzenlemesi olan yarıcılık, çay bitkisi açısından çayın bakımı (gübreleme, zararlı otlardan temizleme) ve hasadından oluşmaktadır. Bitkinin tüm işini yapan yarıcı, elde ettiği mahsulün kazancının yarı yarıya sahibi olmaktadır. Katılımcılara "Gürcü işçiler dışında çay hasadına katılan işçiler var mı?" sorusu yöneltildiğinde alınan yanıtlar yarıcılık kurumu çerçevesinde olmuş, ikame bir işgücünün varlığından bahsedilmemiştir.

"Ordu'dan gelen var. Ordulu olup Trabzonlu olup hem de baya baya yarıcılık yapanlar var. Günlük işçi değil, onlar daha çok yarıcı olarak topluyorlar. Hatta onlara ufak ufak kulübeler, evler vermişler. Çay bahçesinin yanında vatandaş yapmış zamanında. Onlar yarıcılık yapar. (Katılımcıya dükkânlara asılan 'Yarıcı aranıyor' ilanları hatırlatılıyor) Evet. İşte o çay bahçesi olup aynı zamanda burada dükkânları, ticarethaneleri faaliyette olanlar yarıcı arıyor. Mesela burada bizim X vardı, Y'nin babası. Yaşlı bir amca... O bu sene yarıcı arıyor. Ben hatta bir gün kafa buldum, 'biz toplarız' dedim... Yani dışarıdan yarıcı olarak Arda-

han'dan gelen var, Ordu'dan gelen var -benim Sarp'ta bildiğim- Trabzon'dan gelen var..." Ayhan

Öte yandan yarıcılık kurumunun günden güne azaldığı, yerini sürekli olarak Gürcü işgücüne bıraktığı ve yarıcılık işinin anlamını da değiştirdiği katılımcılar tarafından sıklıkla dillendirilmiştir.

"Yarıcılık bir iki sene önce bitti gibi bir şey. Diyorum ya bizim bu etrafında haşır neşir olduğun insanlar -görüyorsun sen de işyerinde- tembel. Tembelden kastım iyi anlamda. Uğraşmıyor çayla, yani 'yarıcılık yapayım', şöyle her köyde bir bilemedin iki tane vardır. Çünkü niye? Gerçekten çaya ihtiyacı vardır. Emek gücüyle para kazanmak istiyordur. Başka yapacak işi yoktur. Öyle sadece tarla işiyle uğraşan da var yani. Mesela bizim köyde 2-3 tane var öyle. Ama o da yakın akrabasının çayını topluyor. Yani gidip başka bir köydeki çayı toplamıyor. Yarıcı usulünde de insanlar artık üçkâğıtçılığa başladılar. Yarıcılığın temel mantığı nedir? Yarısını sen yarısını ben... Şimdi yarıcılar, yarısından fazlasını alıyorlar. Her iki taraf da razı oluyor. Diyor ki 'bu çay toplansın da... zaten toplamayacağım, hiç değilse birkaç kuruş para alırım' gibi. Yarıcı da bunu kabul ediyor zaten. Yarıcının işine geliyor. Yarıcıya verenin de işine geliyor. Her iki taraf anlaşılıyor." Abdullah

Ayhan ve Abdullah dışında Mustafa, Alim ve Behice de net şekilde yarıcılığın geçmişte çok daha aktif

olduğunu belirtmiş, günümüzde yarıcılığın hemen hemen hiç kalmadığını desteklemişlerdir. Öte yandan katılımcılardan elde edilen bilgiler, yarıcılığın hem yarıcılar açısından tercih edilmediği hem de (Mustafa hariç) işverenler açısından daha maliyetli olduğu konusunda yoğun bir kanı oluşmuştur. Konuyla ilgili Özbey (2016: 243) de çalışmasında yerli işgücünün/yarıcının maliyetinin çok yüksek olduğu; Gürcü işçilerin ise daha düşük maliyet yarattığını bulgulamıştır.

"Yarıcı bulsam yarıya da veririm. Ama yarıcı bulamıyorsun. Yani artık üçte bir sistemi geldi. Yarıcı üçte ikisini alacak sen üçte birini alacaksın. (Bu bir teamül mü oldu?) Tabii tabii. Teklif ediyor, istersen. Ama onu da bulamıyorsun. Devir çok değişik bir hale geldi. Adamın yiyecek yemeği yok... Çay bahçesinde çalışmıyor..." Mustafa

Yarıcılığa, yarıcılarının talep ettikleri payın artmaya başlaması dolayısıyla artık üçte birlik olarak da isim verilmektedir. Buna göre mahsulden elde edilen kazancın üçte birini alan çaylık sahibi, kalan kısmını yarıcıya bırakmaktadır. Mustafa'nın belirttiği gibi bu haliyle bile yarıcı bulmakta zorluk çekilmektedir. Öte yandan yarıcılık yalnızca yarıcının çalışmak istememesiyle ilgili değil, sosyoekonomik değişim ve gelişimlerin sadece işverenleri değil, topraksız yarıcılarını da etkilemiş olmasıyla ilgilidir. Bu işten geçimini sürdüren yarıcılarının başkaca yerlerde veya farklı sek-

törlerde iş hayatına entegre olmaları, eski işlerini sürdürmelerine izin veremeyebilmektedir.

Çay hasadının aktörleri işverenler ve yarıcılar ile onların ücretsiz aile işçileri ve Gürcü işçilerdir. Bu konuda payı giderek azalan yarıcılık konusunda daha dikkat çekici bir detayı, 3-4 sene öncesine kadar çaylığı yarıcıda olan katılımcı İlknur vermiştir. İlknur'a göre, işi yetiştirmeye çalışan yarıcı dahi bu işi Gürcü işçiye verebilmektedir. Yani tarladan ve hasattan sorumlu olan yarıcı, çaylık sahibi yerine bu işleri yapacakken işçi tutarak ve kendi kazancından bu işçilerin ücretlerini düşerek çaylık sahibi ve çay arasında görünmez kalmaktadır.

"...Yarıcılar bile işçi tutuyorlar bak. O da var. (gülüyor) Geçen 7-8 tane işçi tutmuştu yarıcı. Artık yapamıyordu. Bir sürü tarla var. Bu çayın da toplanması lazım çünkü belirli bir dönem sonra kartlaşıyor ve kalitesi düşüyor. Onun için yoğun bir şekilde biçilmesi gerekiyor. Yarıcı da işçi tutarak şey yapıyor. Bu da önemli bir nokta. Yarıcılar bile işçi tutarak günü bitiriyor. Yevmiye veriyor, ona göre kazancından düşüyor işte." İlknur

"...Yarıcıdan çok daha avantajlı yani işçi almak. Yarı yarıya alıyor. İşte kesim parası denen şeyleri de alıyor, komple aldığı da oluyor. Tarla temizliğini de tam yapmıyor. Hiç bakım da olmuyor. Verim düşüyor tabii ki tarlada. O nedenle işçiyle yapmak daha karlı. (Yarıcıdan işçiye geçme

fıkrı nasıl oluştu?) İyi bakmadığı için. Hiçbir faydasını göremedik." İlknur

Yarıcılık, işçi tutmaya nazaran daha maliyetli ve verimsiz bir yoldur. İlknur'a göre bu durum, bazen hiçbir fayda sağlamayan bir yol olarak görülebilmektedir.

3.1.1.3. Göçün diğer sebepleri

Gürcü işgücü arzı ve talebi dışında göçü etkileyen çeşitli nedenler bulunmaktadır.

Bunlardan birisini Gürcü işgücüne alternatif bir işgücü arzının bulunmaması oluşturmaktadır. Geçici koruma statüsündeki Suriyeliler, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinden çıkarak gezici işçilik yapanlarla birlikte mevsimlik işçilerin temelini oluşturmaktadır. Fakat gözlemler ve resmi veriler ışığında Suriyeli mevsimlik işgücü Doğu Karadeniz'in en doğusunda ne çay hasadında ne de diğer sektörlerde gözlemlenmektedir. Kablay'ın (2018: 211) Ordu özelindeki çalışması da fındık hasadında Suriyeli işçilerin yer almadığı, fındık hasadının temel aktörlerinin küçük üreticiler, yerli işçiler, yabancı (Gürcü) işçiler ve çoğunlukla gezici nitelik taşıyan iç göçmenlerdir. Yalnızca Toktaş ve Çelik'in (2017: 391) çalışmasında az sayıda Suriyelinin çay hasadında iş aradığı gözlenmiştir.

Çay hasadı deneyim gerektirmektedir. Dolayısıyla aslında Orta Karadeniz ve Doğu Karadeniz'in batısına kadar gelen doğulu veya Suriyeli işçiler, çay hasadında talep

edilecek bir alternatif olarak görülmemektedir. Artvin özelinde doğrudan göç eden işgücü, daha çok diğer (inşaat gibi) faaliyetlerde istihdam edilmekte, ancak bu iş kollarında bile Gürcü işgücüne göre daha az bulunmaktadırlar. Suriyeli işgücü varlığı ise Artvin ilinde hiç bulunmamaktadır.

"(Peki başka işgücü hiç denendi mi?) Hayır denendiğini zannetmiyorum. Ama şöyle mesela, deneme oldu. Gürcü olup da 'ben çay toplamasını biliyorum' deyip orada çay toplamasını bilmeyen hemen göze çarpıyor. Anlatıyorsun ona, onunla uğraşamıyorsun. Bizde iki üç sene önceydi. Bir gün çalıştı bizimle. Ertesi gün müsaade ettik, toplatmadık daha. Çünkü sana zarar veriyor. Hem yevmiyeyi alıyor hem ürüne zarar veriyor. Sonuçta sen o ürünle sonraki senelerde halledeceksin veya ikinci sürümde ürün elde edeceksin." Sedat

Katılımcılar, Gürcü işgücünün SSCB döneminde özellikle sınıra yakın bölgelerde çay fabrikalarının da aktif şekilde bulunduğu zamanlarda çay tarımının yoğun şekilde içinde bulunduğunu belirtmektedir. SSCB'nin dağılmasından hemen önce SSCB tarafından tahrip edilen çay fabrikaları ve sökülen tarlaları, Gürcü işçilerle yapılan görüşmelerde Otar tarafından anlatılmış ve temel tüketim maddelerinden biri olmadığı için devletin o fabrikalara ve çaya tekrar önem vermediği belirtilmiştir.

Öte yandan Gürcü işgücünün

varlığının öncesinde yerli işçiler, bölge işçileri ve yarıcılar hasat yapmaktadır. Buna göre aynı köyden olan insanlar imece usulüyle "Biz sana geldik, sen de bize gel" şeklinde çalışabilmekte ve/veya görece yoksul olan köylüler işçi olarak tarım hasadına katılmakta ve ücretli işçi olarak çalışmaktadır. Bununla birlikte geçmiş yıllarda geçimini tarımla sağlayan Ordu ve Giresun gibi illerdeki fındıklık sahiplerinin de çay hasadı için Sarp Köyü'ne kadar geldiklerinin bilgisi bulunmaktadır.

"...Ülke içinden daha önce geliyordu bak çay tarımına. Ordu'dan ve Giresun'dan daha önce ben gençken biz Ordu'dan Giresun'dan çay toplamaya -1990'larda- geliyorduk. Ordu'nun iç kısımlarından tarla işçisi olarak. Genelde Mayıs ve Temmuz ayındaki şeylerde... Ağustos'ta pek gelmezlerdi, çünkü onların da fındık hasadı olduğu için gelmezlerdi. Çok zorlanırdık yani o son çayı toplamada. (E peki nasıl bıraktılar gelmeyi?) İşte zamanla... dediğim gibi. Nüfus değişimi oluyor ya. İnsanlar yaşıyor artık. Genç nüfus da bu işlerde çalışmak istemiyor. Öylece bitti yani. Gürcüler gelince bu piyasa -Ordu ve Giresun piyasası- bitmiş oldu." İlknur

İhtiyacı olup çalışan yerli işçiler, yarıcılıkla geçimini sürdüren köylüler veya aile-akraba dışında imece usulü çalışma usulünün kalmadığı, hemen hemen bittiği belirtilmektedir. Yerli (kendi

köylüsü) işçi veya yarıcılıksa Gürcü işçiye yönelmeyeceğini belirten Mustafa gibi yerli işçilere ilişkin Behice'nin sözleri dikkat çekicidir:

"...Bir ilk zamanlar mesela bu Gürcü olayı başladığı zamanlar etrafta durumu iyi olmayan komşularımız falan geliyorduk. Onlara mesela veriyorduk. (ama sonra nedense) Gelmiyorlar ki. Bırak rızkını adamın durumu yok, çay da toplamıyor. O da çay toplattırıyor, o da aynı Gürcü'ye toplattırıyor. İşin garibi yani. Millette bir varlık mı var..." Behice ve Alim

Diğer katılımcıların aksine hem Borçka'da hem de Hopa'da eski dönemlerde, Gürcü işçilerin varlığından önce yabancı işçilere karşı bir tutum olduğu katılımcılar Alim ve Behice tarafından dillendirilmiştir. Bölgeye gelen Ordu, Giresun, Rize, Trabzon, Doğu illerinden gelen işçilerin kesinlikle hoş karşılanmadığı ve tarlalara sokulmadığı belirtilmiştir.

Bunlar dışında bölgede istisnai olarak farklı illerden gelen işgücü bulunmaktadır. Örneğin Mustafa'nın köyünde sadece hasat dönemleri gelen bir tane Samsunlu yarıcılı ile yerleşik olarak o köye taşınmış ve yarıcılık yapan Güneydoğulu bir aile bulunmaktadır. Onun dışında Hopa'ya yolu düşen Hataylı seyyar satıcının Arhavi'de bir tarla alarak oraya yerleşmesi ve kendi çayını hasat etmesi gibi uç örnekler vardır.

Tarla sahiplerine göre köylerdeki çaylıkların yüzde 70-95'i Gürcü işgücü tarafından hasat edilmekte-

dir. Kendi köylerinde Gürcü işçi oranının görece düşük olmasını köylerdeki kalabalık ailelere bağlayan Mustafa, bir aileyi örnek vermektedir: "5 kızı olan babanın, eşiyle birlikte tarlaya girmesi halinde 7 kişilik işgücü çay hasadında önemli bir sayıdır." Abdullah da her hanesinin çaylık sahibi olduğu 200-250 haneli köylerinde tahminen 10 tane hanesinin Gürcü işçi kullanmadığını belirtmiştir. O da bu durumun kalabalık ailelerden ya da işçi tutamayacak kadar ekonomik durumu kötü olan ailelerden kaynaklandığını dillendirmiştir.

Gürcü göçünü kolaylaştıran bir diğer sebep, "aracılık" uygulamasının Artvin'de neredeyse hiç görülmemesi ve işçilerin doğrudan temininin çok kolay olmasıdır. Gürcü göçüne dair aracılık bulguları, ev hizmetleri, fabrika işçiliği gibi görece uzun kalışlara dayanan ve Doğu Karadeniz dışında yapılan çalışmalara dayanmaktadır (bkz. İKGV, 2015; Akalın, 2014). Mevsimlik uluslararası göçmen işçiliğini inceleyen bu araştırmada ise aracılık mesleğinden formal veya enformel olarak gelir elde eden kişi bulunmadığı tespit edilmiştir.

İşçi görüşmelerinden elde edilen bilgiler ışığında aracılık mesleğinin Artvin bölgesinde görülmemesi bulgusu; Hopalı, Borçkalı ve Kemalpaşalı katılımcılar (Alim, Çetin, Burak ve Abdullah) tarafından da desteklenmektedir.

Aracılık konusu hakkında ol-

dukça düşünen ve Sarp Sınır Kapısı'na en yakın köylerde çaylıklara sahip olan İlknur tereddütle karışık bir şekilde aracılık faaliyetlerine ilişkin farklı yorumlar getirmiştir:

"(Aracımızı) Yok yok. O tarz bir şeyle henüz karşılaşmadım. (Bildiginiz, duyduğunuz var mı peki?) (düşünüyor) Bir... Türk kişi var zannedersenem. Aracı var. Aracıyla (işçileri) tarlaya getiriyor. Yani gözlemlediğim kadarıyla. (Getirdiği işçiler) değişebilir. Şimdi eksik bilgi vermeyeyim, ama tarlalara götürüyor talep üzerine. Biçtiriyor. Satışını da yapıyor toplanan çayları alım yerine götürüyor. Onlarla ilgileniyor. Yani organizasyon işleri... Ama karşılığında da bir şey alıyordur mutlaka yani. Sarp'ta bir kişinin yaptığını biliyorum. Sadece Sarp ve Kemalpaşa'da... Genelde Sarp Köyü içindeki tarlalarda." İlknur

İlknur'un sınıra yakın köyüne dair verdiği bu bilgiler, aracılık kurumunun belirsiz bir varlığını göstermekte, ancak yine katılımcının daha önceki cevaplarında belirttiği gibi işçi, bu köylerde daha çok doğrudan sınır kapısından alınmaktadır. Araştırmacının gözlemleri, hasat sürecinde yeterli sayıda işçinin olmadığı, işçi bulmanın imkânsızlaştığı durumlarda Gürcüce dilinin ve geniş sosyal çevrenin varlığıyla geçici olarak sınır bölgesinde aracı gibi çalışan bir kurumun olabileceği yönündedir.

"Aracı olarak burada kimse yok.

Ama buradan alıp fındık bahçelerine götürüren, İç Anadolu'da patates toplamaya götürülenler var... Buralı. Benim köylü. Hem Türkçe hem Gürcüce biliyor... kendi minibüsü var. Buradan oradaki patates tarlası sahibi işte çiftçi ile anlaşıyor. 'senin tarlayı toplatacağım' diyor. 'şu kadar liraya' diyor... Gürcülere de diyor ki 'size günlük 50 lira vereceğim' diyor. 'bana on tane işçi lazım' diyor. 'yemesi, içmesi, hepsi bende' diyor. 'ama (yeme içme) sizdence 55 lira vereceğim' diyor... Alıyor götürüyor. Kalma malma hepsi kendi ayarlıyor orada. Gidiyor işçi patates tarlası... Fındık ve patates için Nevşehir'e ve fındığa Ordu'ya... Bildiğim kişi özellikle çay zamanı kendi normal toplatıyor da fındık ve patates zamanında özellikle Haziran'ın 15-20'sinden sonra önce patatese sonra Temmuz'un ortalarına, sonlarına doğru fındığa alıp götürüyor. Atıyorum, seninle ben, çiftçiyle anlaşıyor 5000 liraya. 10 tane işçiye diyor ki 'günlük size 50 lira' diyor atıyorum. '10 gün çalışacaksınız' diyor, atıyorum. 2500 lira onlara veriyor. 500-600 de neyse masrafı falan. 2000 lira kendine kalıyor mesela. Kendi çalışmıyor. (Sadece aracılık yapıyor yani?) Evet, çalışmıyor. Kendisi başlarında duruyor. Yönetiyor bazen veya başlarına birini görevlendiriyor, onu oraya bırakıyor... Bu şekilde yapan bir kişi var çok iyi bildiğim." Ayhan

Ayhan'ın net ifadesi ve doğru-
dan tanışıklığı, bölgede Gürcü işçi-

lerle anlaşılan Kemalpaşalı bir aracının bu işi çay hasadı dışında başka bölgelerde yürüttüğü yönündedir. Artvin ilinin bu özel durumu Rizeli ve Trabzonlu katılımcılardan edinilen bilgilerle ile iyice belirginleşmektedir.

"(Doğrudan, 'ben aracıyım, bu işi yapıyorum, çalışan adam getireceğim' diyen araçlar var mı?) O tür araçlar var. Onları oradan buraya getirip konaklamasını sağlayan, ondan sonra insanlara onları dağıtan-şimdi burayı tanıyan insan kimin çayı var, kimin yok, onu bilir- işte ona insanlar gider, işte 'bana böyle böyle işçi lazım' diye sorar. Onlar şimdi şöyle konaklamasını falan sağladığı için tabii o araçlar para alıyor bildiğim. Ama bize o şekilde denk gelmedi. Çünkü bizde şöyle bir şey var: bizim orası bu asıl çay bölgesinden biraz uzakta olduğu için bize gelen işçiler zaten bizim orada kendi yaptığımız (işçileri konaklatmalarını kastediyor) yerler var." Sedat

"(Tarlanızda çalışacak işçileri nereden buluyorsunuz?) Ardeşen'de şehir merkezinde. Tabii orada bunların evleri var. Kendileri ev tutmuşlar, ev kiralamışlar. Normal işçi simsarları var onların. Araçlar var. Kendilerinden araçlar var. Türk aracı değil. Gürcü. Türkçeyi çok iyi biliyor. Yıllardır buraya geliyor. Topluyor mesela 20-30 kişilik bir ekip. 3 tane ev kir alıyor. Randevulu. Arıyorsun. Haber bırakıyorsun. Müsait olursa adam gönderiyor. (O aracı da) ba-

zen çalışıyor. Mesela son toplattığım çağda -artık hepsi gitmişlerdi- aracı ve 3-4 kişi vardı. Son gün aracı da geldi. -ki aracı bana gönderdiklerinin akrabaları yani. Kardeşi. Annesidir, kardeşidir, ne bileyim amcaoğludur falan gönderiyor. Dışarıdan insanlar değil. Kendi akrabalarıdır. Bir organizasyon kuruyor. Geliyor, çalışıyor. (Aracının ücret durumu hakkında bilginiz var mı?) Onu hiç bilmiyorum. Biz ücreti aracıya veririz. Aracı artık ne yapıyor bilmiyoruz. Bizde yevmiye usulü 100 liradır. Ama ben tonuna toplatıyorum. Tonuna 400 lira diyorum. Yani, illaki alıyordur ama en kötü ihtimal, -akrabaları çünkü. Çok böyle kar usulüyle çalışacağını düşünmüyorum- organize ediyor, kendi toplamıyor, aynı parayı kendi de kazanıyor, bölüşüyorlar. Yani kendi yorulmadan onlar gibi para kazanıyor." Mustafa

Mustafa'nın sözleri, Ayhan'ın-kiyle birlikte değerlendirildiğinde, artık sınırdan uzakta olan bir ilçe olarak Ardeşen'de aracılık kurumunun varlığı net şekilde ortaya çıkmaktadır. Hatta bu aracılık Türkçe bilen bir Gürcü'nün kendi yakınlarından oluşan işçiler için evler kiralamasını takip edecek şekilde randevu sistemiyle işverenleriyle pazarlığını da yaparak gerçekleşmektedir. Bu faaliyet, dayıbaşılık usulü değil, pazarlık ve diğer organizasyon işleriyle yalnızca aracılık şeklindedir. Mustafa ve ailesi ilk kez aracılık kurumuyla işçi temin etmiş ve ilerleyen dönemlerde de bu aracıya ulaşmak

istediklerini eklemiştir. Öncesinde Mustafa, ikamet ettiği Hopa ilçesindeki viyadük altından işçileri alıp köyüne götürdüğünü ve o şekilde hasadı tamamladıklarını belirtmiştir. Sedat'tan edinilen bilgiler ise Ardeşen'den çok daha batıda yer alan Rize ilçelerinden (İyidere, Kalkan-dere, İkizdere) işçi getirdikleri Trabzon'da da aracılık faaliyetlerinin bulunduğu yönündedir.

"(Burada -Hopa- aracılık faaliyetleri yok anladığım kadarıyla?) Ama bizim orada çok var. Şimdi bunun buradaki avantajı ne? Sınırdan olmak. Kendisi gelip bulabiliyor. Ama bizim orada bunları takip eden birisi olmalı ki nerede ne var, nerede iş var, bilebilsinler. Burada kapıda bekliyor, isteyen geliyor alıyor. Ardeşen'de de köprüünün orada bekliyorlar. Oradan da toplanıyorlar. Aracılar da faal, ama aracı şöyle: mesela işçilerin belki yüzde 10'u yüzde 20'sidir aracılar bağı olan. Gerisi belki kendi çalışıyordur. Tek başına gelmiştir." Mustafa

Her ne kadar aracılık kurumu yoğun görülse de Rize'nin batı ilçelerine nazaran sınıra daha yakın olan Ardeşen'de işçilerin temininde aracı kanalına göre doğrudan toplanma yerleri daha fazla kullanılan bir kanaldır. Artvin, Rize ve Trabzonlu katılımcılardan elde edilen bilgiler birlikte değerlendirildiğinde gerçekten de kaynak ülkenin yakınlığıyla birlikte dilsel, kültürel ve sosyal yakınlık dolayısıyla Kemalpaşa, Hopa, Arhavi ve Borçka gibi Artvin ilçe-

rinde işçiler çoğunlukla doğrudan emeklerini işgücü piyasasına dâhil edebilirken kaynak ülkeden uzaklaşıldıkça işçiler için aracılık kurumu uluslararası göç riskini azaltmak ve işverenler için de işçi temin etmek açısından önem arz etmektedir.

Bilinen anlamıyla aracılık faaliyetinin bulunup bulunmadığının sorulduğu Gürcü katılımcılar da bu soruya olumsuz yanıt vermekle birlikte tarla sahipleri ile aralarında kimsenin olmadıklarını belirtmişlerdir. İşverenle viyadük altında veya başka işçiler aracılığıyla tanışma sonrası işinden memnun kalınan işçiler ilerleyen süreçteki hasatlarda artık telefonla iletişim kurarak hasada gelmektedir.

"...İş bitince beni (tarla sahibi) evime bırakıyor. Sonra telefonumu başkalarına veriyor. Arıyorlar ve öyle öyle gidiyor işler. (İlk başta) önce amcaoğlumla geldim, bir ay onunla çalıştım. İşimi beğendiler. Telefon numaramı aldılar. Sonra kendim tek geldim. Bu konuda herhangi bir aracım olmadı, yok, adam (tarla sahibi) gelecek, alacak, çalıştıracak. Başka bir şey yok. Aksine dair hiçbir şey duymadım. Kaç yıldır buradayım, ama Hopa'da denk gelmedim." Bidzina

SONUÇ

Türkiye ve Gürcistan arasında ekonomik ve ticari açıdan olumlu ilişkiler mevcuttur. Özellikle 2000'li yıllarda başlayan bu olumlu geliş-

meler, 2003'te görüşmeleri başlanıp 2007'de imzalanan serbest ticaret anlaşması ile somut hale gelmiştir. Yine Türkiye'nin dışa bağımlı olduğu enerji hatlarıyla, demiryolu hatları projeleri de işbirliğine dair önemli göstergelerdendir. Çoğu ülkeye göre liberal vize politikalarının uygulanması da olumlu etkilerini nüfus hareketlerinde açıkça göstermektedir (Ulukan ve Ulukan, 2011a).

Kültürel bağlar, sosyal ilişkiler ve ekonomik bağlar sınırın karşısındaki Gürcülerin başta Doğu Karadeniz olmak üzere işgücü piyasasına dahil olmalarında bahsi geçen liberal vize politikası kadar etkili bulunmaktadır. Saha çalışmaları dahilinde ve dışında edinilen bilgiler, Sarp Sınır Kapısı'nın açılmasıyla birlikte henüz mevcut liberal politikalar olmamasına rağmen önemli sayıda Gürcü'nün ülkeye girip hem ticarete hem de işgücüne katıldığı yönündedir. Karşılıklı fırsatlar iki ülke vatandaşlarının yapay sınırları aşarak karşı ülkedeki imkânlardan faydalanmasını sağlamıştır. Ekonomik ve sosyal dönüşümlerin yaşanmasıyla da bölge ekonomisini ayakta tutan çay sektöründe işgücü piyasası Gürcü işçilere bırakılmıştır.

Bu çalışmada Gürcü işçilerin Türkiye'de çalışma ve çalıştırılma gerekçeleri, uzun süredir iş ilişkisinin varlığının bilinmesi ve işçiye erişim kanalları konularında katılımcıların tamamı birbirini destekleyen fikirlere sahiptir. Aracılık

kavramının araştırma alanında bulunmadığı; imece ve yarıcılığın ise neredeyse sona erdiği katılımcıların üstünde durdukları bir diğer konudur. Bu konu, Gürcü işgücünün piyasaya coğrafi yakınlığıyla doğrudan ilişkilidir. Öte yandan işçi ve işveren görüşmelerinin tamamında Gürcü işgücünün varlığının gerekliliği konusunda dikkate değer bir fikir birliği bulunmaktadır. Bu açıdan çalışma; Kalkınma Atölyesi (2016), Özbey (2017) ve Ulukan ve Ulukan'ın (2011a) araştırmalarını desteklemektedir.

Türkiye ve Gürcistan arasındaki olumlu ekonomik ilişkiler, Gürcistan işgücü piyasasının tarım sektöründe istihdama dayanması gibi geleneksel özellikleri, sınır bölgesinin ekonomik fırsatları, coğrafyanın uygunluğu, göçün neredeyse hiç maliyetinin bulunmaması, iki ülke arasında çok esnek bir vize politikası olması, vb. birçok faktör Doğu Karadeniz'de işgücü piyasasının zaman içerisindeki dönüşümünü açıklamaktadır. Sınırın yakınlığıyla birlikte yerleşim yerlerinin birbirine oldukça yakın olması göç kararını almada Gürcü işgücüne oldukça kolaylık sağlamakta; bu sayede ülkeye gelen işgücünün bölgedeki küçük ve büyük çay üreticileri tarafından istihdam edilmesinin yolunu açmaktadır. Alternatif bir işgücü varlığının bulunmaması, geleneksel ticari örflerin (yarıcılık, imece gibi) yok olmaya başlaması, yaşanan göçün herhangi bir alternatifinin bulunma-

ması dolayısıyla da vazgeçilemez bir konumdadır (Şekil 1).

Şekil 1. Gürcü Mevsimlik Göçmen İşgücünün Talep ve Arzını Belirleyen Faktörler ve Göçün Niteliği

Gürcü İşgücü Göçünün Nedenleri		
Arza Bağlı Nedenler	Talebe Bağlı Nedenler	Diğer Nedenler
1-Yüksek işsizlik, düşük istihdam	1-Alternatif geçim kaynakları, ekonomik refah düzeyi	1-Liberal vize politikaları
2-Düşük ücret düzeyi	2-İçgöç verilmesi	2-Sarp Sınır Kapısı'nın yerleşim yerlerine çok yakın olması
3-Düşük göç maliyetleri	3-Allenin yaşlanması, çekirdek ailelerin artması	3-İki ülke arasında olumlu siyasi ilişkilerin olması
4-Görece yüksek getiri	4-Miras bölüşümü dolayısıyla çaylıkların küçülmesi	4-Sınır toplumlarının dilsel, kültürel, etnik yakınlığı
5-Yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği	5-Yarıcılığın maliyeti olması	5-İmece ve yarıcılığın oldukça azalması
6-İşgücünün tarım sektörünü tanıması, çay hasadını biliyor olması		6-Alternatif bir işgücünün yokluğu
7-Sosyal çevreden uzun sürelerle ayrı kalmaması		

-Niteliği itibarıyla düzenli ve döngüsel
-Yasalığı bakımından düzensiz

Kaynak: Araştırmacı tarafından ilgili yazından ve alan araştırması bulgularından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Hukuki açıdan bakıldığında yaşanan göç hareketi düzensiz göçtür de hareketin devingenliği, süregelenleşmesi, toplum tarafından kabul görmesi ve kimi idarelerce bilinmesi bakımından nitelik olarak düzenli bir göç hareketidir (Şekil). Zira bu göç hareketi çay hasat dönemlerinde gözle görülür şekilde artmakta ve bölge ekonomisinin refahını artırmada önemli etkisi olan çay bitkisinin hasadını göçmen işgücü gerçekleştirmektedir. Hukuki anlamda, Gürcistan vatandaşlarının

göç yollarının sonunda vardıkları ülkelerde çoğunlukla düzensiz bir hareketi benimsemeleri, Dermendzhieva'nın (2011: 379) da belirttiği gibi potansiyel göç ülkeleri ile Gürcistan arasında geçici veya mevsimlik göç odaklı ikili göç anlaşmaları gerekmektedir.

Bu tezin saha çalışmasının yapıldığı süreçte henüz söz konusu olmayan; 2017 yılında çıkarılan ve ilk deneyimlerini 2018 yılında gerçekleştiren olan yabancı uyruklu mevsimlik işçi (YUMİ) düzenlemesiyle Gürcü işçilerin çay ve fındık hasadıyla ilgili olmak üzere çeşitli bürokratik işlemleri takip ederek düzenli şekilde işgücü piyasasında yer alabilmelerinin önü açılmıştır. Öte yandan Kalça ve Ari'nin (2016: 14) belirttiği gibi oluşturulacak döngüsel göç programları sayesinde hedef ülkelerdeki işgücü sıkıntısı giderilebilmekte, kaynak ülkelere gönderilen havaleler ile de bu ülkelerin ekonomik kalkınmasına yardımcı olunabilmekte; göçmenlerse yeni bilgi-beceriler edinip bunları kendi ülkelerinde de kullanabilmektedir. Aynı zamanda Dermendzhieva'nın (2011: 386) Gürcistan'dan göç edenlerin hanehalkı gelirlerine aylık ortalama katkısının, göç etmeyenlere göre önemli derecede yüksek olduğu bulgusu, bu fikri desteklemektedir.

Gürcistan, Türkiye ve Gürcü döngüsel göçmenler açısından üçlü kazanma senaryosu, yasal alanda düzenlenmiş bir döngüsel göç olma-

sı şartıyla, birçok ekonomik yararı destekleyecektir. Örneğin kayıt dışı istihdamın ve göçmenlerin kötü çalışma şartlarının önlenmesi için çeşitli önlemler alınmasıyla; Gürcistan ile Türkiye arasındaki kendiliğinden oluşan döngüsel hareketi, programlı döngüsel harekete dönüştürebilir. Böylece Türkiye, Gürcistan ve döngüsel göçmenler üçlü kazanmanın etkisinden daha fazla kazanç elde edebilirler. Türkiye, kayıt dışı istihdam nedeniyle vergi kaybını en aza indirebilir; Gürcistan, yerli ve göçmen işçiler arasında eşit ve adil bir ücretle daha fazla para kazanabilir. Gürcü göçmen işçiler yeni beceriler kazanabilir ve Gürcistan'a dönüp benzer işlerde çalışırken bu becerileri kullanabilir (Kalça ve Ari, 2016: 18).

Kalça ve Ari'nin belirttiği gibi olması gereken yasal düzenleme, programlı bir döngüsel ve mevsimlik göçün tabanını oluşturmalıdır. Fakat çay hasadı özelinde düşünüldüğünde 2017 yılında çıkan düzenlemeyle bu süreç, de facto, bürokratik süreçlerde tıkanacak gibi gözük-mektedir. 10-20 gün süren bir sürüm çayın hasadı için Kaymakamlık gibi kurumlara işveren kanalıyla veya doğrudan başvurmak ve ilgili kurumdan olumlu yanıt gelmesini beklemek üçlü kazanım senaryosuna önemli bir engel koyacak bir unsurdur. Konuyla ilgili yapılacak kayda alma işlemi ya sınır kapısında ya da hasat dönemlerinde köylerde kurulacak geçici birimlerde en

kolay şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu durumda hali hazırda işçisiyle birlikte olan işveren daha en başından işçisinin kaydını yapabilecektir. Bu kayıtlılığın getirileri ücretin korunması, geçici sağlık sigortası, iş kazası ve meslek hastalığı sigortası gibi unsurlar olmalıdır. AB ile Gürcistan arasındaki göç hareketlerinin düzensiz ve döngüsel yapısına aynı zamanda Gürcistan'a yapılan göçmen havalelerine değinen Kazmierkiewicz'in (2013) bu hareketlerin iki tarafın da kazanma senaryosunu ele aldığı çalışmasında, Gürcü işçilere yönelik olmak üzere kimi hakların tanınması gerektiği belirtilmiştir. Bu hakların, çay işçiliği özelinde de kullanılabilecek temel çerçevesi; yasal oturma ve çalışma iznine dair kolaylaştırmalar, işgücü ihtiyaçlarını karşılamak ve iş güvenliğini sağlamak, işçi haklarının korunması ve gelir ve sosyal güvenlik garantisi şeklinde sıralanabilir. Bu konuda yapılabilecek merkezi ve/veya ikili uluslararası düzenlemeler, bir sorun olarak düzensiz göçe yakından tanık olan yerel yönetimlere ve bölgenin ekonomik ve sosyal aktörlerine verilecek sorumluluklarla daha etkin sonuçlar doğuracaktır. Konuyla ilgili önde gelen devlet uygulamaları da göz önüne alınarak kalıcı sonuçlar alınabilecektir. Martin'in (2016: 13-vd.) Kanada, Avustralya, İspanya ve ABD'deki uygulamaları anlattığı çalışması göstermektedir ki kimi ülke örneklerinde konuk mevsimlik tarım işçileri, sendikal haklara ve

güvencelere dahi taraf olabilmekte, işverenlere verilen sorumluluklar dolayısıyla da kimi göç maliyetlerine katlanmamaktadırlar. ABD örneğinde çoğunluğu Meksika'dan gelen mevsimlik konuk işçilere ait vize masrafları ABD'deki işverenleri tarafından karşılanmakta; çoğu örnekte olduğu gibi kaynak ülkeye dönüşte yol masrafları yine işverenler tarafından karşılanmaktadır. Kanada örneğinde asgari bir ücret güvencesinin sağlanması, 8 aya kadar yasal ikamet hakkı, vb. yasal hakları kullanan yaklaşık 2000 tane çiftlik bulunmaktadır (Martin, 2016: 17).

Araştırma alanı Artvin ili olmasına rağmen diğer illerle (Rize, Trabzon) durumu karşılaştırmak için yapılan iki görüşmede Artvin ilinde genellikle rastlanmayan, ancak Rize ve Trabzon illerinde görülen ve literatürde de diğer illerde varlığı bilinen tarım aracılığı, Gürcü işçileri getiren başka bir Gürcü veya Türk aracının bu işten kazançlar elde ettiği şeklindedir. Ancak katılımcılar ücretlerin ne kadarını aracının aldığını bilmemektedir. Bu durum, hali hazırda dezavantajlı bir grup olan göçmen işçilerin iş ilişkisinden doğan haklarını da riske atmaktadır. Bu riskin önlenmesi amacıyla aracılık işini yapan Gürcüler ve Türkler, İŞKUR ve/veya yerel kuruluşların takibini yapacağı şekilde Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'nin kapsamında değerlendirilmeli ve işçilerin kazançları üzerinden değil, işverenle kurulan iş ilişkisi karşılığında ondan ücret

almalıdır. Bu konuda aracılık kurumu özelinde de Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 55. maddesi ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 2. maddesi uyarınca denetimler yapılarak işçi haklarının korunmasına çalışılmalıdır.

Bu çalışmanın yapıldığı dönemde söz konusu olmayan Covid-19

pandemisi ise sınır geçişlerine getirilen kısıtlamalar dolayısıyla başka-
ca çalışmalar tarafından ele alınmalıdır. Salgının çay hasadında işgücü kullanımında ne gibi etkiler yarattığını tespit etmek yeni politikalar üretme açısından oldukça önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Akalın, A. E. (2014), Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Akyüz, L. (2013), Ethnicity and Gender Dynamics of Living In Borderlands: The Case of Hopa-Turkey, (Unpublished Doctoral Thesis), The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara.

Akyüz, L. (2014), Liminal Alanlar Olarak Sınırlar: Türkiye-Gürcistan Sınırında Ekonomik Yaşam ve Etnik Kimliklerin Sınır Deneyimleri, *Toplum ve Bilim*, (131), 84-104.

Akyüz, L. (2016), Bir Sınır Kasabası Olarak Hopa: Sınırın Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Etkilerinin Analizi, (Dr. U. Biryol), *Karardı Karadeniz*, 139-160, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Antinyan, A., Corazzini, L. (2016), Relative Standing and Temporary Migration: Empirical Evidence from the South Caucasus, *Liuc Papers*, No: 293, 1-16.

Ataseven, Z. Y., Gül, U., Top, B. T., Yavuz, G. Y., Ataseven, Y. ve Canik, F. (2014), Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Çay Yetiştiriciliği Yapan Aile İşletmelerinde Kadının Rolü, Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu, 224-229, FAO Türkiye Temsilciliği, Ankara.

Badurashvili, I. (2012), The Socio-Political Impact of Labour Migration on Georgia, *CARIM-East Research Report*, 1-18.

Beller-Hann, I., Hann, C. (2012), İki Buçuk Yaprak Çay: Doğu Karadeniz'de Devlet, Piyasa, Kimlik, (çev. P. Öztamur), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Biçerli, K. (2000), Çalışma Ekonomisi, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Borjas, G. J., (2015), Çalışma Ekonomisi, (Çev. Ç. E. Şahin), 6. Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın.

Chkhikvadze, I. (2011), Zero Problems with Neighbors: The Case of Georgia, 2-8, <http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/zero-problems-with-neighbors-the-case-of-georgia-summer-2011-en.pdf> (Erişim Tarihi:18.01.2018).

ÇAYKUR (2016), İstatistik Bülten 2015, <http://www.caykur.gov.tr/Pages/Yayinlar/IstatistikBulteni.aspx> (Erişim Tarihi: 09.05.2017).

Dermendzhieva, Z. (2011), Emigration from the South Caucasus: who goes abroad and what are the economic implications?, *Post-Communist Economies*, 23 (3), 377-398.

Engin, F. (2017), Doğu Karadeniz'de Çay Tarımında Çalışan Gürcü İşçilerin Çalışma Koşulları Üzerine Gözlemler, *Fiscaoeconomia*, 1 (3), 1-13.

Fair Labor Association (2012, Mart), Assessment of the Hazelnut Supply Chain and Hazelnut Harvest in Turkey, Protecting Workers' Rights Worldwi-

de, http://www.nestle.com/asset-library/documents/creating%20shared%20value/rural_development/fla-assessment-hazelnut-supply-chain-turkey.pdf (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

Ferry, M. (2013, December), Female Migrants From Georgia: Profiles and Migratory Projects, *Caucasus Analytical Digest*, No: 57, 8-10.

Hofmann, E. T. (2015), Choosing Your Country: Networks, Perceptions and Destination Selection among Georgian Labour Migrants, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41 (5), 814-831.

Hofmann, E. T., Buckley, C. J. (2012), Cultural Responses to Changing Gender Patterns of Migration in Georgia, *International Migration*, 50 (5), 78-89.

Hürriyet. (2017), Gürcü İşçi '5 Çayı' Bile İstiyor, Gürcistan'a 70 Milyon Dolar Götürüyor, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/vahap-munyar/gurcu-isci-5-cayi-bile-istiyor-gurcistana-70-milyon-dolar-goturu-yor-40356584> (Erişim Tarihi: 19.10.2021)

ILOSTAT (2021), Data-Country Profiles, <https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/> (Erişim Tarihi: 19.10.2021).

Kablay, S. (2018), Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşulları: Fındık İşçileri Örneği, (Dr. Ö. Şendeniz, E. Yıldırım), Sirtında Sepet Bafra'dan Hopa'ya Karadeniz'de Kadınlık Halleri içinde, 209-231, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Kalça, A., Ari, Y. O. (2016), Circular Migration Between Georgia and Turkey: Is Triple Win a Solution for Illegal Employment?, *International Conference on Eurasian Economies*, 14-19, Beykent University Publication, Kaposvar-Hungary, <http://www.avekon.org/proceedings/avekon07.pdf> (Erişim Tarihi: 30.12.2017).

Kalkınma Atölyesi (2016), Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine, Ankara: Altan Matbaası.

Kalkınma Atölyesi (2020, Haziran), Fındık Dalda Kalmaz-Koronavirüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Onların Çocuklarının Fındık Hasadına Katılımına Olası Etkileri ve Önlemler Hızlı Araştırma Raporu.

Karaman, K., Yılmaz, A. S. (2011), Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresun'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 3 (1), 212-225.

Kazmierkiewicz, P. (2013, June), Opportunities for developing circular migration schemes between Georgia and EU, *Georgian Young Lawyers Association & Caucasus Institute for Peace, Democracy and Development*, 1-19.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2017), Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html> (01.10.2021).

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2017), Turizm İstatistikleri-Sınır İstatistikleri, Yıllık İstatistikler, 2020 Yılı Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri, Tablo 8, <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html> (Erişim Tarihi: 14.10.2021).

Martin, P. L. (2016), *Migrant Workers in Commercial Agriculture*, International Labour Organization, Geneva.

Özbey, K. (2016), *Sınır Kapitalizmi: Gürcistan'dan Türkiye'ye Günübürlük İşgücü Göçü "Hopa Örneği"*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Özbey, K. (2017), *Uluslararası Göçte Etnisite ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü: Hopa Örneği*, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (49), 334-347.

Pelek, D. (2010), *Seasonal Migrant Workers In Agriculture: The Cases Of Ordu And Polatlı*, (Unpublished Master's Thesis), Atatürk Institute for Modern Turkish History of Bogaziçi University, İstanbul.

Sadunashvili, T. (2016), *Georgian Migration to Turkey between 1990 and 2012*, (Unpublished Master's Thesis), Istanbul Bilgi University Faculty Social Sciences and Humanities Department of International Relations, İstanbul.

Salomoni, F. (2013), *Caucasion Borders, Labor Migrants and Refugees*, (Ed. N. Ö. Baklacioğlu, Y. Özer), *Turkey: Beyond The Fortress Paradigm At The Southeastern Borders Of The EU* içinde, 339-377, Edwin Edgar Melen Press.

Salukvadze, J., Meladze, G. (2014), 4.2. Georgia: Migration, a Main Risk Towards Sustainable Demographic Future. (Eds. A. Eröss, D. Karacsonyi), *Discovering Migration Between Visegrad Countries and Eastern Partners* içinde, 150-166, HAS RCAES Geographical Institute, Budapest, https://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/agnes_eross_david_karacsonyi_-_discovering_migration_between_visegrad_countries_and_eastern_partners.pdf (Erişim Tarihi: 27.12.2017)

Toktaş, Ş., Çelik, N. (2017), *Border Crossings between Georgia and Turkey: The Sarp Land Border Gate*, *Geopolitics*, 22 (2), 383-406.

TÜİK (2021), *Biruni-Merkezi Dağıtım Sistemi*, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> (Erişim Tarihi: 05.10.2021)

Ulukan, N. C., Ulukan, U. (2011a), "Kriz ve Göç: Türkiye Gürcistan Nüfus Hareketleri Üzerine Bir Tartışma", (Ed. E. Akbostancı, O. Erdoğan), *Küresel Bunalım ve Karadeniz Bölgesi Ekonomileri* içinde, 165-175, Ankara: TEK.

Ulukan, U., Ulukan, N. C. (2011b), "Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik İşçiler: Perşembe Örneği". (Dr. Ö. Birler, vd.), *2000'li Yıllarda Türkiye'de İktisat ve Siyaset Rüzgarları*, Ankara: Efil Yayınevi.

Vanore, M., Siegel, M. (2015), *The Evolotion of Gendered Migration Trajectories from Moldova&Georgia*, *Comparative Migration Studies*, 3 (4), 1-21.

Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E. ve Kılıç, M. (2003), *Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları*, Ankara: Tarım-İş Sendikası Yayınları.

Ek-1. Gürcü Katılımcıların Gürcistan'daki Sosyal ve Ekonomik Durumları

Katılımcı* (Yaş, Göçün Kaynağı)	Hanedeki Fert Sayısı	Katılımcının Gürcistan'daki Mesleki Durumu	Katılımcının Hanesindeki Mesleki Durum	Katılımcı ve Hanesinin Gürcistan'daki Kazançları
Akaki (22, Poti)	6 (2 çocuk, eş, anne, baba)	Bakkal	Babası ressam	Aylık 900 GEL (300-400 GEL kendisinin, kalanı babasının kazancı)
Bidzina (26, Senaki)	6 (çocuk, eş, kardeş, anne, baba)	İşsiz	Kardeşi diş hekimi	Aylık 1900-2000 GEL
Daviti (24, Poti)	5 (2 kardeş, anne, baba)	İşsiz	Babası ve kardeşi bir fastfood firmasında işçi	Aylık 1200 GEL (Kardeş ve baba 600'er GEL)
Ereke (26, Zugdidi)	6 (çocuk, eş, kardeş, anne, baba)	Profesyonel Sporcu	-	Aylık 700 GEL
Gocha (29, Abasha)	7 ¹ (2 çocuk, eş, kardeş, anne, baba)	İşsiz	Kardeşi bakkalda işçi	Aile geçimini sağlayan kardeşinin aylık kazancını bilmiyor.
Irakli (38, Kutaisi)	5 (3 çocuk, eş)	İşsiz	-	-
Otar (45, Samtredia)	7 (3 çocuk, eş, anne, baba)	Çiftçi (Hem hayvancılık yapıyor hem meyve-sebze üretiyor hem de mahsulü pazarda satıyor. 7 yıl önce mobilyacıda işçilik yapmış)	Aile fertleri çiftçilikle geçimini sağlıyor.	Aylık 600 GEL
Tamaz (30, Tiflis)	5 (3 çocuk, eş)	Çiftçi (Fındık tarlası ve fabrikası bulunmakta)	-	Yıllık 10.000 GEL
Zurab (47, Batumi)	5 (3 çocuk, eş)	Minibüs Şoförü	Tarlası var, ancak satacak kadar işleyen yok. Haneye yetecek kadar bal, meyve, sebze üretimi yapıyorlar.	Günlük 50 GEL

*Katılımcıların adları gerçek olmamakla birlikte görüşmelerin tarihine göre katılımcılara alfabetik olarak takma isim verilmiştir.

¹ Katılımcı Gocha, aynı zamanda kuzeninin 4 kişilik ailesine de önemli düzeyde destek olduğunu belirtmiştir.

Ek-2. Katılımcıların Türkiye'de Çay Hasadındaki Geçmişi ve Toplumsal Ağlar

Katılımcı	Çalışma Süresi	Çalışma Yerleri ve İşveren Sayıları ¹
Akaki	2 senedir	Hopa, Kemalpaşa, Borçka, Arhavi'de yaklaşık 30 çaylık sahibi ile çalışıyor.
Bidzina	2008'den beri	Hopa, Borçka, Kemalpaşa'da "çok sayıda" çaylık sahibi ile çalışıyor.
Daviti	7 aydır	Hopa içerisindeki Sugören ve Koyuncular Köylerinde yaklaşık 25 çaylık sahibi ile çalışıyor.
Erekle	4 senedir	Hopa ve Borçka'da yaklaşık 15 çaylık sahibiyile çalışıyor.
Gocha	2011'den beri	Hopa, Borçka, Rize, Arhavi ve Çayeli'nde yaklaşık 15 çaylık sahibiyile çalışıyor.
İrakli	2010'dan beri	Hopa ve Borçka'da çalışıyor. Borçka'da tek bir işverenin çay tarlasındaki hasadı yapıp Hopa'ya dönüyor.
Otar	2 senedir	Hopa, Borçka ve Arhavi'de 12 çaylık sahibi ile çalışıyor.
Tamaz	2 senedir	Hopa ve Arhavi'de yaklaşık 20 çaylık sahibiyile çalışıyor.
Zurab	10 senedir	Borçka, Ardeşen ve Hopa'da çalışıyor.

Ek-3. Çaylık Sahibi Olan Katılımcıların Köy, Birincil Meslek ve Çaylık Bilgileri

Katılımcı*	Köy Bilgileri	Katılımcının Esas İş	Tarla Sahibi	Sahip Olunan Tarlanın Alanı
Sedat	Trabzon Merkez Okçu Köyü	Memur	Babası	12 dönüm
Ayhan	Artvin Kemalpaşa Kazimiye Köyü	Memur	Kendisi	3,5 dönüm
Mustafa	Rize Ardeşen Armutlu Köyü	Memur	Babası	19 dönüm
İlknur	Artvin Kemalpaşa Sarp Köyü	Memur	Kendisi	3,6 dönüm
Abdullah	Artvin Hopa Koyuncular Köyü	Bankacı	Babası	6 dönüm
Mehmet	Artvin Hopa Esenkıy Köyü	Bankacı	Kendisi	3 dönüm
Burak	Artvin Hopa Koyuncular Köyü	Esnaf (Berber)	Kendisi	4 dönüm

² Görüşmelerde alınan sayılar çay hasadının ikinci sürümünün ardından yapılan görüşmelere dayandığı için bu sayılar diğer sürüm(ler)le artış gösterecektir. Kemalpaşa, Hopa ve Arhavi gibi ilçelerde dördüncüye kadar çay hasadı yapılabilmektedir.

Çetin	Artvin Hopa Koyuncular Köyü	Esnaflık (Çaycı)	Kendisi	7 dönüm
Alim	Artvin Borçka Güreşen Köyü	İşçi	Kendisi	3 dönüm
Behice	Artvin Borçka Güreşen Köyü	Esnaflık (Züccaciye)	Kendisi	-

*Katılımcıların isimleri gerçeği yansıtmamakla birlikte katılımcılara cinsiyete göre verilmiştir.

Ek-4. Çaylık Sahibi Olan Katılımcıların Gürcü İşçilerle İş İlişkisinin Geçmişi

Katılımcı	Gürcü İşgücününün Tercih Edildiği İlk Dönem
Sedat	7-8 senedir.
Ayhan	Gürcü işgücünü 2005'ten beri çaylıkta istihdam etse de daha öncesinde duvar işçiliği, vb. işlerde de Gürcülerin istihdam edildiğini deneyimlemiştir.
Mustafa	Ardeşen'in en yüksek yerinde olan köylerinde 2009-2010'da başlayan Gürcü işçi talebine 2011'de katılmış.
İlknur	3-4 senedir.
Abdullah	5 senedir.
Mehmet	Esenkırı Köyü'nde 6-7 senedir yaygınlaşan Gürcü işgücünü 3-4 senedir de kendileri talep etmeye başlamış.
Burak	6-7 senedir.
Çetin	5-6 senedir.
Alim	Güreşen Köyü'ndeki mazisi 10 sene olan Gürcü işçi talebine 6-7 senedir kendileri de katılmış.
Behice	6-7 senedir.